

Li Č'-čchang

CESTA MISTRA ČCHANG-ČCHUNA NA ZÁPAD

Zápisky o cestě taoistického mistra za Čingischánem 1220-1224

Čingischán – portrét z alba jüanských císařů, konec 13. století

Národní palácové muzeum, Tchaj-pej

český překlad s vysvětlivkami

Li Č'-čchang

Cesta mistra Čchang-čchuna na západ

Čchang-čchun čen-žen si-jou-ti

長春真人西遊記

Zápisky žáka Li Č'-čchanga o cestě taoistického mistra Čchiou Čchu-tiho z
Číny za Čingischánem do Střední Asie a zpět (1220–1224)

Český překlad s vysvětlivkami
podle anglického překladu E. Bretschneidera (1888)

Staré texty · 2026

Obsah

Poznámka k tomuto vydání.....	4
Mapa cesty	6
I. Korespondence Čingischána s mistrem a předmluva vydavatele	7
II. Ze Šan-tungu přes Mongolsko (1220 – srpen 1221).....	13
III. Přes Altaj a Ťan-šan do Samarkandu (srpen–prosinec 1221)	22
IV. Samarkand a audience u Čingischána (prosinec 1221 – leden 1223).....	31
V. Návrat do Číny (leden 1223 – leden 1224)	42
VI. Epilog: poslední léta a smrt mistra (1224–1228).....	49
VII. Dodatek: Čingischánovy listiny ve prospěch mistra.....	51

Poznámka k tomuto vydání

Čchang-čchun čen-žen si-jou-ti („Zápisky o cestě Pravého člověka Čchang-čchuna na západ“) je jedním z nejcennějších dobových pramenů k mongolské expanzi a k podobě Střední Asie ve 13. století. Nepsal ho sám mistr, ale jeho žák Li Č'-čchang, který cestu absolvoval s ním a vedl si deník. Dílo vydal roku 1228 Sun Si, který k němu napsal předmluvu.

Tento český text vznikl na základě anglického překladu Emila Bretschneidera (*Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources*, sv. I, Londýn 1888, část I, kap. III). Bretschneider, lékař ruského vyslanectví v Pekingu a jeden z nejlepších znalců čínských pramenů své doby, překlad výslovně označuje za neúplný: vynechal četné básně, které mistr během cesty skládal, a část rozhovorů o taoistické nauce; některé méně zajímavé pasáže shrnuje jen stručně. Tato místa jsou v textu vyznačena kurzivou v hranatých závorkách. Vše, co se týká historie a zeměpisu, je však přeloženo věrně.

Vysvětlivky vycházejí převážně z Bretschneiderových poznámek, zkrácených na to, co běžný čtenář potřebuje: kdo je kdo, kde leží zmiňovaná místa dnes a co znamenají čínské a mongolské tituly a pojmy. Bretschneiderovy identifikace jsou většinou dodnes platné; kde je pozdější bádání opravilo, je to ve vysvětlivce uvedeno. V tomto vydání jsou vysvětlivky umístěny pod čarou na příslušné straně.

Čínská jména jsou přepsána standardní českou transkripcí (Čchang-čchun, Li Č'-čchang, Jen-t'ing); mongolská, turkická a perská jména v běžné české podobě (Čingischán, Čagataj, Samarkand, Chórezm). Data jsou podle Bretschneidera převedena z čínského lunárního kalendáře na juliánský; v závorkách bývá uveden i původní čínský měsíc a den.

Kdo je mistr Čchang-čchun: Čchiou Čchu-ti (1148–1227), taoistický mnich ze Šan-tungu, jeden ze „sedmi pravých lidí“ školy Úplné dokonalosti (Čchüan-čen), založené Wang Čchung-jangem (vlastním jménem Wang Če). Čchang-čchun („Věčné jaro“) je jeho řádové jméno. Těšil se velké vážnosti u dvora T'ingů na severu i Sungů na jihu, obojí pozvání odmítl – ale když ho roku 1219 povolal Čingischán, ve dvaasedmdesáti letech se vydal na cestu

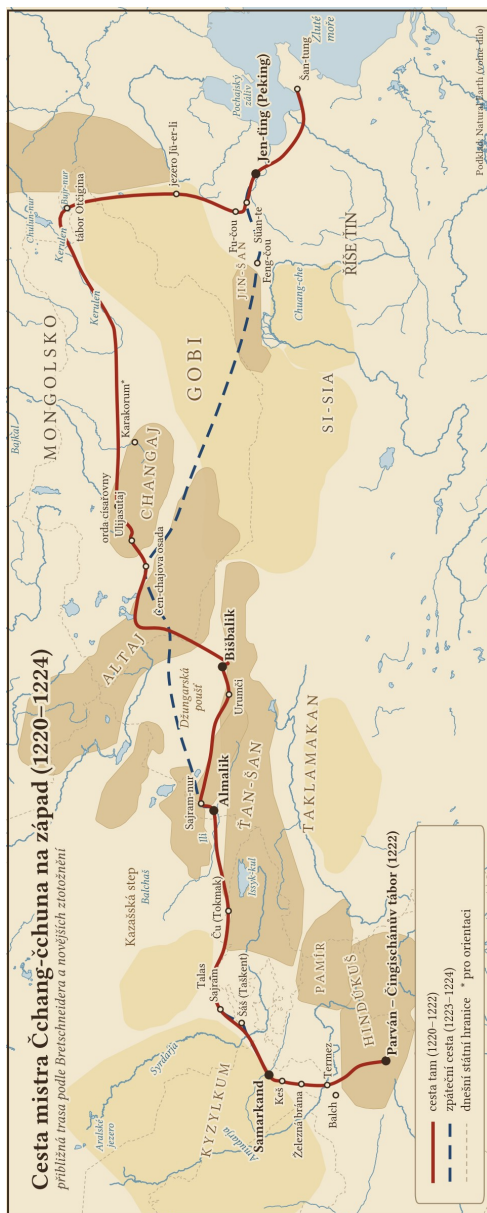
dlouhou přes deset tisíc *li*, aby se s dobyvatelem setkal v pohoří Hindúkuš. Čingischán mu udělil titul „nesmrtelný“ a osvobodil taoisty od daní, což na desetiletí zásadně posílilo postavení školy Čchüan-čen v Číně. Mistr zemřel v Pekingu v roce 1227, téhož léta jako Čingischán; jeho hrob je v pekingském Klášteře Bílých oblaků (Paj-jün-kuan), dodnes hlavním taoistickým klášteřem v Číně.

Na obálce: Čingischán na portrétu z alba jüanských císařů a císařoven, namalovaném koncem 13. století pro dvůr jeho vnuka Kublaje (Národní palácové muzeum, Tchaj-pej; volné dílo). Je to nejstarší dochovaná podoba muže, za nímž se mistr Čchang-čhun vydal přes půl Asie.

Mapu cesty, zařazenou za touto poznámkou, nakreslila pro toto vydání umělá inteligence na podkladě volně dostupných geografických dat Natural Earth.

Český překlad a vysvětlivky vznikly s pomocí umělé inteligence (Claude) a neprošly redakcí odborného sinologa. Kde je identifikace osoby, místa nebo data nejistá, vysvětlivka to výslovně uvádí; faktické údaje je vhodné před dalším užitím ověřit.

Svazek vychází v projektu Staré texty (www.stare-texty.cz), digitální knihovně českých překladů pramenů z veřejné domény. Cílem není nahradit filologickou edici, ale zpřístupnit českému čtenáři čitelný a okomentovaný text, který by jinak zůstal za jazykovou bariérou.

Mapa cesty (1220–1224). Plná čára: cesta tam, přerušovaná: zpáteční cesta. Trasa je vyznačena přibližně; místa s hvězdičkou jen pro orientaci. Podklad: Natural Earth.

I. Korespondence Čingischána s mistrem a předmluva vydavatele

Bretschneiderův úvod

Čchang-čchun (rodovým jménem Čchiou) byl taoistický mnich proslulý moudrostí a svatostí. Narodil se roku 1148 v Čchi-sia, městě v oblasti Teng-čou v Šan-tungu.¹ Na počátku 13. století se těšil velké úctě u dvorů Ťinů i Sungů.² Čingischán se po svém vpádu do severní Číny o velkém mudrci doslechl a poslal mu lichotivé pozvání ke dvoru. Mezitím však mongolský vládce podnikl tažení do západní Asie, a Čchang-čchun byl přes pokročilý věk nucen opustit svůj poustevnický život v horách Šan-tungu a vystavit se nebezpečím dlouhé cesty Střední Asií do Persie a k hranicím Indie, kde se s dobyvatelem setkal. Cesta tam a zpět trvala tři roky, 1221–1224.

Sí-jou-ti nenapsal sám Čchang-čchun, ale Li Č'-čchang, jeden z jeho žáků, který ho doprovázel a vedl si deník cesty. Další mistrův ctitel, Sun Si, dílo vydal a napsal k němu předmluvu datovanou rokem 1228. Text je zařazen v *Tao-cang ti-jao*, velké sbírce taoistických spisů, a také ve sbírce přetisku *Lien-jün-i cchung-šu*, vydané roku 1848 v Pekingu.³

[*Bretschneider dále vysvětluje, že do ruštiny cestopis v úplnosti přeložil archimandrita Palladij (1866) a že jeho vlastní překlad je zkrácený: vynechává básně, které Čchang-čchun cestou skládal, i některé rozhovory o taoistických otázkách, a méně zajímavé pasáže jen shrnuje. Vše, co se týká dějin a zeměpisu, je přeloženo věrně.*]

Než přistoupíme k vlastnímu cestopisu, uveďme zajímavý starý dokument – korespondenci mezi Čingischánem a Čchang-čchunem, dochovanou v čínském spise *Čuo-keng-lu* ze 14. století.⁴ Dopisy umožňují posoudit charak-

1. Čchi-sia (pinyin Qixia) leží na poloostrově Šan-tung, nedaleko pobřeží. Bretschneider místo přepisuje „Si hia“; mistrův pozdější klášter v Mongolsku dostal podle rodiště jméno Čchi-sia-kuan.

2. Ťinové (Nü-čenové, „Zlatá dynastie“, 1115–1234) tehdy vládli severní Číně; čínská dynastie Sung vládla jihu, jižně od řeky Chuaj. Obě dynastie byly nakonec vyvráceny Čingischánovými nástupci.

3. Dílo se dochovalo v dřevorezových tiscích s předmluvou Sun Siho a dodatkem (seznam žáků, císařské listiny); z téže textové tradice vychází i Bretschneider.

ter a způsob myšlení obou slavných mužů. Čingischán ve své prostotě vyznával tak zdravé zásady vládnutí a jeho slova vyjadřují tak hluboké pravdy, že by platily i dnes a i v našich evropských zemích. Čchang-čchun zase budí sympatie skromností, upřímností a otevřeností. Byl zjevně nadán vysokou inteligencí a dobře znal svou dobu i lidskou povahu. Proto Čingischán, který se chystal připojit severní Čínu ke své říši, kladl na jeho rady takový důraz. Byl tu však ještě jiný důvod, proč se mongolský vládce toužil s mudrcem seznámit. Čchang-čchun patřil k severní taoistické škole, k sektě „zlatého loto-su“, jejíž vyznavači se nazývali *čchüan-čen*, „dokonalí, praví a svatí lidé“. Všichni byli adepty duchovní alchymie: hledali ve světě ducha *tan*, kámen mudrců, tajemství nesmrtelnosti, po němž hmotní alchymisté po staletí marně pátrali. Jedna z prvních otázek, které Čingischán mistrovi při první audienci položil, zněla: „Máš lék nesmrtelnosti?“ Je pozoruhodná shoda, že Čingischán i Čchang-čchun zemřeli v témže roce a v témže měsíci – v sedmém měsíci roku 1227.

K Čingischánovu dopisu netřeba dodávat, že ho nenapsal sám; neuměl psát v žádném jazyce. Dobytelovy myšlenky zjevně zaznamenal některý Číňan z jeho družiny, velmi pravděpodobně jeho schopný ministr Jelü Čchu-cchaj.⁶ Dopis, napsaný klasickým čínským stylem, zní takto:

Dopis Čingischána Čchang-čchunovi

Nebe opustilo Čínu pro její zpupnost a rozmařilý přepych. Já však, žijící v severní pustině, nemám nezřízených vášní. Nenávídím přepych a cvičím se v umírněnosti. Mám jeden kabát a jeden pokrm. Jím totéž jídlo a nosím tytéž hadry jako moji prostí pastevcí.⁷ Pokládám lid za

4. *Čuo-keng-lu* („Zápisky psané po skončení orby“) – sbírka poznámek o době mongolské dynastie od Tchao Cung-iho z poloviny 14. století; obsahuje kapitolu „Čchiou, člověk pravdy“.

5. Škola Čchüan-čen („Úplná dokonalost“, „Úplná pravda“) – reformní taoistický směr založený ve 12. století Wang Čchung-jangem (vlastním jménem Wang Če) v Šan-tungu; spojoval taoismus s prvky buddhismu a konfucianismu, vyžadoval mnišský celibát a vnitřní („duchovní“) alchymii místo výroby elixírů. Čchang-čchun byl jedním ze sedmi Wangových žáků („sedm pravých lidí“). Díky Čingischánově přízni se stala nejvlivnější taoistickou školou severní Číny.

6. Jelü Čchu-cchaj (1190–1244) – potomek kitanského císařského rodu Liao; po dobytí Pekingu Mongoly (1215) přešel pod mongolskou vládu a roku 1218 ho Čingischán povolal do svých služeb jako písaře a astrologa; za Ögedeje se stal hlavním správcem civilní správy severní Číny. Doprovázel Čingischána na západním tažení a sám o něm zanechal zápisky (*Si-jou-lu*). Nezaměňovat s Jelü A-chajem, který v textu vystupuje jako *tchaj-š'* (správce) Samarkandu.

své děti a o nadané muže se starám, jako by byli mými bratry. Vždy se shodneme v zásadách a vždy nás poji vzájemná náklonnost. Při vojenských cvičeních jsem vždy vpředu a v bitvě nikdy nezůstávám vzadu. V sedmi letech se mi podařilo dokonat velké dílo a sjednotit celý svět v jednu říši. Nemám sám o sobě vynikajících vlastností. Ale vláda Ťinů je nestálá, a proto mi Nebe pomáhá získat jejich trůn. Sungové na jihu, Chuej-che na severu, Sia na východě a barbari na západě⁷ – všichni společně uznali mou svrchovanost. Zdá se mi, že od dávných dob našich šan-jü⁸ nikdo neviděl tak rozlehlou říši. Jak vysoké je však mé poslání, tak těžké jsou povinnosti, které na mně leží; a obávám se, že v mém vládnutí něco schází. Chceme-li přeplout řeku, stavíme loď a kormidla. Stejně tak zveme moudré muže a vybíráme si pomocníky, aby udrželi říši v pořádku. Od té doby, co jsem nastoupil na trůn, беру vládu nad svým lidem vždy k srdci; nemohl jsem však najít hodné muže, kteří by zaujali místa tří kungů a devíti čchingů.¹⁰ Vyptával jsem se tedy a dozvěděl se, že ty, mistře, jsi pronikl k pravdě a kráčíš po cestě práva. Hluboce učený a zkušený, mnoho jsi prozkoumal zákony. Tvá svatost se stala zjevnou. Zachoval jsi přísná pravidla dávných mudrců. Jsi nadán vynikajícími schopnostmi slavných mužů. Dlouho jsi žil ve skalních jeskyních a odešel ze světa; ale k tobě se lidé, kteří dosáhli svatosti, sbíhají jako mraky na stezce nesmrtelných, v nespočetných zástupech. Věděl jsem, že po válce jsi zůstal žít v Šan-tungu na témže místě, a stále jsem na tebe myslel. Znáám příběhy o návratu od řeky Wej v témže voze a o třikrát opakovaném pozvání v rákosové chýši.¹¹ Ale co mám dělat? Dělí nás hory a pláne nesmírného rozsahu a nemohu se s tebou setkat. Mohu jen sestoupit z trůnu a postavit se stranou.¹² Postil jsem se a omyl. Nařídil jsem svému pobočníkovi Liou

7. Podle Palladiova nálezu ve staré čínské knize byl Čingischánův šat z prosté látky uchovávan jako relikvie jeho nástupci, mongolskými císaři Číny.

8. Chuej-che – zde patrně Ujguři, resp. muslimské národy; Sia – tangutská říše Si-sia (982–1227) v dnešním Ordosu a Kan-su. Zeměpisné umístění národů v dopise je zmatené (říše Sia ležela na západě, ne na východě).

9. Šan-jü – titul vládců kočovných Siung-nuů v Mongolsku od 2. století př. n. l.; Čingischán se tu hlásí k dávné stepní tradici.

10. Tři kungové a devět čchingů – nejvyšší rádcové a hlavní úředníci čínské říše podle tradice dynastie Čou (asi 1046–236 př. n. l.); tedy „nejvyšší úřady státu“.

Čung-luovi, aby pro tebe připravil doprovod a vůz.¹³ Neboj se tisíce li. Snažně tě prosím, pohni svými svatými kroky. Nemysli na rozlohu písečné pouště. Slituj se nad lidem v nynějším stavu věcí, anebo se slituj nade mnou a sděl mi prostředky, jak uchovat život. Budu ti sloužit sám. Doufám, že mi zanecháš aspoň drobet své moudrosti. Řekni mi jen jediné slovo a budu šťasten. V tomto dopise jsem stručně vyjádřil své myšlenky a doufám, že jim porozumíš. Doufám také, že ty, jenž jsi pronikl k zásadám velkého tao, cítíš se vším, co je správné, a nebudeš se vzpírat přání lidu.

Dáno prvního dne pátého měsíce (15. května) 1219.

Odpověď Čchang-čchuna Čingischánovi

Čchiou Čchu-ti z okresu Čchi-sia, oddaný tao, obdržel nedávno zdaleka nejvyšší výnos. Musím podotknout, že všichni lidé u mořského pobřeží jsou bez nadání.¹⁴ Přiznávám, že ve světských věcech jsem tupý a nepodařilo se mi prozkoumat tao, ač jsem se všemožně snažil. Zestárl jsem a dosud jsem nezemřel. Má pověst se rozšířila po všech říších; ale co do svatosti nejsem lepší než obyčejní lidé, a když pohlédnu do sebe, hluboce se za sebe stydím. Kdo zná mé skryté myšlenky? Dříve jsem obdržel několik pozvání z jižního hlavního města¹⁵ i od Sungů a nešel jsem. Nyní však, při prvním zavolání Dračího dvora, jsem připraven. Proč? Slyšel jsem, že císař byl Nebem obdařen takovou statečností a moudrostí, jaká nebyla vidána v dávných dobách ani za našich dnů. Majestátní lesk provází spravedlnost. Čínský lid stejně jako barbari uznali císařovu svrchovanost. Zprvu jsem byl nerozhodný, zda se mám

11. Dvě proslulé epizody z čínských dějin o vládčích, kteří pokorně získali mudrce: Wen-wang, zakladatel dynastie Čou (12. stol. př. n. l.), potkal u řeky Wej rybařického starce (Ťiang Ce-ja), jehož moudrost ho tak zaujala, že ho vzal do svého vozu a učinil ministrem; Liou Pej, zakladatel dynastie Šu-Chan, třikrát navštívil rákosovou chýši poustevníka Ču-ke Lianga (r. 207), než ho přemluvil, aby se stal jeho rádcem.

12. Zdvořilostní nadsázka: Čingischán nabízí, že mistrovi přenechá místo vláde.

13. Liou Čung-lu – Čiňan, zběh z armády Ťinů, kterého si Čingischán cenil pro jeho umění vyrábět šípy. Doprovázel mistra po celou cestu. V textu je někdy nazýván Liou kung („pan Liou“, čestný titul) nebo „pobočník“. Poslat pro mudrce vůz bylo ve staré Číně gestem císařské úcty.

14. Čchi-sia leží nedaleko pobřeží; mistr o sobě mluví se skromností předepsanou etiketou.

15. Jižní hlavní město (Nan-ťing) Ťinů bylo tehdy Kchaj-feng v Che-nanu, kam se dvůr Ťinů přesunul poté, co Mongolové dobyli Jen (Peking).

skrýt v horách nebo uprchnout na ostrov do moře, ale neodvážil jsem se rozkazu vzepřít. Rozhodl jsem se vzdorovat mrazu a sněhu, abych byl jednou uveden před císaře. Nejprve jsem slyšel, že vůz Vašeho Veličenstva není dále než severně od Chuan-čou a Fu-čou.¹⁶ Když jsem však dorazil do Jenu, dozvěděl jsem se, že odjel daleko pryč, nevědělo se, kolik tisíc li. Bouře a prach bez ustání zatemňují nebesa. Jsem starý a slabý a bojím se, že nevydržím útrapy tak dlouhé cesty a že snad k Vašemu Veličenstvu ani nedorazím; a i kdybych dorazil, nebyl bych k ničemu. Veřejné a válečné záležitosti nejsou v mé moci. Nauka tao učí krotit vášně; ale to je velmi nesnadný úkol. S ohledem na tyto důvody jsem se poradil s Liou Čung-luem a požádal ho, abych směl vyčkat v Jenu nebo v Te-singu¹⁷ návratu Vašeho Veličenstva. On však nesouhlasil, a tak jsem se sám rozhodl předložit svou věc císaři. Toužím vyhovět přání Vašeho Veličenstva a vzdorovat mrazu a sněhu, proto žádám o rozhodnutí, zda mám vyrazit nebo čekat. Byli jsme čtyři, kdo jsme byli zároveň vysvěceni na mnichy. Tři dosáhli svatosti. Jen já mám nezasloužené pověst svatého muže. Můj vzhled je vyprahlý, mé tělo slabé. Čekám na rozkaz Vašeho Veličenstva.

Psáno ve třetím měsíci (v dubnu) 1220.

Předmluva vydavatele Sun Siho

Čchang-čchun byl člověk vysoké dokonalosti. Když jsem dosáhl mužného věku (mnoho jsem o něm slyšel, ale) domníval jsem se, že tento ctihodný muž se už dávno vznesl k nebi a po své proměně žije ve společnosti oblaků ve vysokých sférách vesmíru, a litoval jsem, že jsem ho nespatriil. V zimě roku 1219 se však náhle rozšířila zpráva, že mistr,¹⁸ žijící u moře (v Šan-tungu), byl (Čingischánem) pozván, aby se vydal na cestu. Příštího roku na jaře (1220) skutečně dorazil do Jen-ťingu (Pekingu) a ubytoval se v klášteře Jü-sü-kuan. Tehdy jsem měl to zadosťučinění, že jsem ho viděl osobně. Když seděl, byl nehybný jako

16. Chuan-čou a Fu-čou – pohraniční pevnosti Ťinů v jižním Mongolsku, severně od Velké zdi u dnešního Čang-tia-kchou (Kalganu). Jen = Jen-ťing, dnešní Peking.

17. Te-sing – dnešní Pao-an (Čuo-lu) severozápadně od Pekingu; mistr tam pak skutečně strávil léto a zimu 1220 v klášteře Lung-jang-kuan.

18. V celém cestopise je Čchang-čchun nazýván š', „mistr“.

mrtvé tělo; když stál, podobal se stromu; jeho pohyby byly jako brouk a kráčel jako vítr.¹⁹ Z jeho rozmluvy jsem poznal, že je to člověk, který mnoho viděl a slyšel. Nebylo knihy, kterou by nečetl. Den ode dne jsem k němu cítil rostoucí úctu. Počet lidí, které přitahovala jeho sláva a kteří žádali o milost stát se jeho žáky, den ode dne rostl. Když (Čingischánův) posel přijel podruhé, mistr se vydal na západ. Při odjezdu se ho žáci ptali, kdy se vrátí. Řekl: „Po třech letech.“ To se stalo v prvním měsíci roku 1221, a vsutku, v prvním měsíci roku 1224 se mistr vrátil ze západu právě po třech letech nepřítomnosti, jak předpověděl. Mistr na své cestě na západ urazil více než 20 000 li. Viděl místa, která nejsou zanesena na našich mapách a která nesvlažuje déšť ani rosa. Ačkoli byl všude přijímán s velkými počtami, cesta pro něj byla velmi namáhavá. Přesto byl vždy veselý, rád rozmlouval a psal verše. Miloval přírodu v jejích rozmanitých podobách. Na každém místě, kde se zastavil, navštívil vše, co bylo pozoruhodné. Pokud jde o jeho názory na život a smrt, považoval je za teplo a chlad, ale myšlenky na ně nemátly jeho mysl. Mohl by se těšit z takových dokonalostí, kdyby nebyl proniknut tao (pravou naukou)?
Psáno roku 1228, druhého dne sedmého měsíce.

19. Všechny tyto vlastnosti považují taoisté za známky vysokého stupně kontemplace a nepřítomnosti vášní.

II. Ze Šan-tungu přes Mongolsko (1220 – srpen 1221)

[Čínský text *Si-jou-ti* začíná krátkým životopisem Čchang-čchuna, jak byl uveden výše. Poté se zmiňuje o několika pozváních, která mistr obdržel od dvorů Ťinů a Sungů a která odmítl.]

Pozvání a cesta do Pekingu

V roce 1220 vyslal císař Čcheng-ti-s' (Čingischán) svého pobočníka Liou Čung-lua s doprovodem dvaceti Mongolů k Čchang-čchunovi, který tehdy pobýval v Šan-tungu. Liou Čung-lu mu předal císařovo pozvání a zlatou tabulku, na níž byl napsán rozkaz, aby se s mistrem zacházelo tak, jak bývá zacházeno se samotným císařem.¹ Čung-lu oznámil, že v pátém měsíci (květen–červen) roku 1219 obdržel od císaře rozkaz mistra vyhledat. Císař byl toho času v *ordu* Najmanů.² Čchang-čchun souhlasil, že s Čung-luem půjde, a vybral si devatenáct svých žáků, aby ho doprovázeli. Na počátku roku 1220 (v únoru) vyrazili na sever a koncem druhého měsíce (počátkem dubna) dorazili do Jenu (Pekingu), kde byl mistr přijat s velkými počtami.

V Jenu se mistr dozvěděl, že Čingischán odtáhl na západ, a obával se, že mu jeho pokročilý věk nedovolí snést útrapy dlouhé cesty. Přál si vyčkat Čingischánova návratu, aby mu byl představen, a bylo rozhodnuto požádat císaře o svolení. Byla tu ještě jiná věc, která Čchang-čchuna znepokojovala. Čung-lu na rozkaz svého panovníka shromáždil množství dívek, které měly být odvezeny do císařova harému. Mistr řekl: „Proto, že z království Čchi byly do království Lu poslány herečky, opustil Konfucius Lu (které bylo jeho vlastí). Ač jsem jen divoch z hor,³ jak bych mohl cestovat ve společnosti dí-

1. Zlatá tabulka (*pchaj-c'*, mongolsky *gerege*, později známá jako *pajza*) – kovová destička s nápisem, kterou mongolští chánové udělovali svým vyslancům jako průkaz plné moci; držitel měl nárok na koně, potraviny a doprovod na poštovních stanicích.

2. *Ordo* (mongolsky „tábor, dvůr“, v čínské transkripci *wu-li-do*) – sídlo chána; odtud ruské „orda“ a české „horda“. Najmani – turkický kmen u pramenů Irtyše a po obou stranách Altaje, který Čingischán podrobil roku 1204; v jejich *ordu* se roku 1219 chystal na západní tažení.

vek?“ Aby tyto otázky předložil císaři, vypravil Čung-lu kurýra se zprávou a mistr také poslal císaři list.

Patnáctého dne čtvrtého měsíce (18. května) 1220 opustil mistr se svými žáky a s panem Liou Jen (Peking) a cestoval na sever. Cesta vedla přes Tü-jung.⁴ Jedné noci jsme u severního východu (z průsmyku) potkali tlupu lupičů; ale ti se poklonili a řekli: „Mistrovi neublízíme.“

V pátém měsíci (červnu) jsme dorazili do Te-singu⁵ a strávili tam léto v chrámu Lung-jang-kuan.

Na počátku zimy (1220) přijel A-li-sien, vyslaný knížetem O-čchenem,⁶ a brzy po něm další posel. Zvali mistra, aby knížete navštívil cestou k císaři. Mistr přisvědčil pokývnutím hlavy. Téhož měsíce se vrátil kurýr vyslaný k Čingischánovi a přinesl mistrovi císařův dopis, v němž byl mistr znovu zván co nejlichotivějšími slovy. Také Čung-lu obdržel dopis s císařským rozkazem, aby o mudrce co nejlépe pečoval. Mistr se pak poradil s Čung-luem a řekl: „Nyní začíná zima, cesta pouští je studená a dlouhá; naši druhové ještě nenakoupili vše, co je na tak dlouhou cestu třeba. Nebylo by lepší přezimovat v Lung-jang-kuanu a vyrazit na jaře?“ Čung-lu souhlasil, a tak tam přezimovali.

Odjezd na sever (únor 1221)

Osmého dne prvního měsíce (1. února) 1221 jsme se opět vydali na cestu. Byl krásný den; mistrovi přátelé přinesli dary, stáli před jeho koněm, ronili slzy a ptali se ho: „Mistře, podnikáš dalekou cestu mnoha desítek tisíc *li*; kdy budeme mít to štěstí, že se ti opět pokloníme?“ Mistr odpověděl: „Budete-li silní ve víře, setkám se s vámi znovu.“ Když přátelé naléhali, řekl vyhýbavě: „Naše setrvání ani naše cestování nezávisí na naší vůli.“ Přátelé však neustávali a

3. „Divoch z hor“ (*šan-je-žen*) – skromné označení, kterým mistr mluví o sobě po celý cestopis. Konfuciova epizoda: vládce státu Lu přijal od sousedního Čchi dar v podobě zpěvaček a tanečnic a zanebdal vládu, načež Konfucius znechucen odešel.

4. Tü-jung-kuan – proslulý průsmyk s branou Velké zdi severozápadně od Pekingu, mezi dnešním Nan-kchou a Pa-ta-lingem (Badaling).

5. Te-sing – dnešní Pao-an/Čuo-lu v provincii Che-pej, severozápadně od Pekingu.

6. O-čchen = Temüge Otčigin (Odčigin), nejmladší bratr Čingischána („Otčigin“ – strážce ohniště, tj. dědic rodového sídla). Zatímco Čingischán válčil na západě, spravoval mongolskou říši; jeho sídlo bylo v severovýchodním koutě Mongolska u jezera Bujr. A-li-sien (Alichen, Ali-sien) – jeho posel, později Čingischánův „císařský vyslanec“; doprovázel mistra i na zpáteční cestě.

chtěli rozhodnou odpověď. Tehdy mistr řekl: „Vrátím se za tři roky – za tři roky.“ Opakoval to dvakrát.

Desátého dne prvního měsíce (3. února 1221) jsme přenocovali v Cchuej-pching-kchou.⁷ Příštího dne jsme prošli průsmykem zvaným Je-chu-ling.⁸ Na jihu jsme viděli Tchaj-chang-ling a další hory. Horský vzduch byl lahodný. K severu byly už jen studené písčité pouště a vyprahlá tráva. Zde končí dech čínské přírody.⁹ Viděli jsme bojiště pokryté vybělenými lidskými kostmi.¹⁰

Cestou dále na sever jsme prošli Fu-čou¹¹ a patnáctého dne (8. února) jsme, postupující severovýchodním směrem, dorazili k slanému jezeru zvanému Kaj-li-po. Zde jsme viděli první osady – asi dvacet domů. Na jih bylo slané jezero s mnoha zákruty, které se táhlo k severovýchodu. Odtud (na sever) se už nesetkáme s žádnou řekou, vodu lze získat jen ze studní vykopaných v písku. Ani na několik tisíc *li* dále na sever nejsou žádné významnější hory. Po pěti dnech jízdy na koni jsme přešli hraniční linii zvanou Ming-čchang.¹²

Za šest nebo sedm dní jsme dorazili k velké písečné poušti, Ta Ša-tcho.¹³ V nížinách rostou zakrslé jilmy. Některé mají značný obvod, ale odtud na severovýchod na více než deset tisíc (!) *li* není vidět jediný strom.

Písečnou poušť jsme opustili prvního dne třetího měsíce (25. března 1221) a dorazili na místo zvané Jü-er-li,¹⁴ kde jsme začali nacházet osady. Lidé se tu většinou živí zemědělstvím a rybolovem. Byl právě svátek *čching-ming* (pat-

7. Cchuej-pching-kchou – průsmyk asi 30 *li* západně od Kalganu (Čang-tia-kchou).

8. Je-chu-ling („hřeben divokých lišek“) – horský hřeben a průsmyk severozápadně od Kalganu, jímž se stoupá z čínské nížiny na mongolskou náhorní plošinu.

9. Změna klimatu a vegetace při výstupu na mongolskou plošinu je skutečně náhlá; stejně to o 650 let později popsali evropští cestovatelé (Prževalskij, Bushell).

10. Bojiště u Je-chu-lingu, kde Čingischán roku 1211 rozdrtil hlavní armádu Ťinů – rozhodující bitva mongolského vpádu do severní Číny. Mistr tu složil slib, který splnil po návratu (viz kapitola V).

11. Fu-čou – pohraniční pevnost Ťinů v „zemi trav“ severně od Velké zdi, dnes trosky u Čang-peje (Chara-balgasun), asi 50 km od Kalganu. Mistr ji v jedné básni nazývá „malý Jen“ (malý Peking).

12. Val Ming-čchang – pohraniční hliněný val v jižním Mongolsku, vybudovaný ťinským císařem Madagem v letech vlády Ming-čchang (1190–1196), po nichž má jméno; dnes známý jako „Čingisův val“.

13. Ša-tcho („písečné pahorky“) – čínské označení písčitých částí Gobi; zde písečné duny jihovýchodního Vnitřního Mongolska (dnešní poušť Chun-šan-ta-kche, pinyin Hunshandake). Gobi se čínsky říká *Ša-mo* („písečná poušť“) nebo *Chan-chaj* („moře pouště“).

14. Jü-er-li („rybí jezero“) – jezero Dal-nur (Dalai Nor) v jihovýchodním Mongolsku, dnes Ta-li-nuo-er (pinyin Dalinuor) v Češiťgentském praporu Vnitřního Mongolska; bohaté na ryby, později u něj stálo mongolské město Jing-čchang. Na tomto místě se křížily poštovní cesty: cesta do Karakorumu vedla na západ, mistr však zamířil na severovýchod k Otčiginovi.

náct dní po jarní rovnodennosti), ale po jaru nebylo ani stopy a led dosud neroztál.

Pátého dne třetího měsíce (29. března) jsme se opět vydali na cestu a jeli severovýchodním směrem. Všude kolem jsme viděli obydlí sestávající z černých vozů a bílých stanů.¹⁵ Zdejší lidé jsou kočovníci a mění svá sídla podle toho, kde je voda a pastva. Nebylo vidět jediný strom, potkávali jsme jen žlutá mračna (prachu) a zetlelou travu.

Konečně, po více než dvaceti dnech beze změny směru, jsme dorazili k písčité řece, která teče na severozápad a vlévá se do řeky Lu-tü.¹⁶ Písčitou řeku jsme přebrodili, voda sahala koním ke spěnkám. Břehy byly porostlé vrbami. Po třech dnech cesty severním směrem jsme vstoupili do Malé Ša-tcho.

U knížete Otčigina (duben–květen 1221)

Prvního dne čtvrtého měsíce (23. dubna) 1221 jsme dorazili k táboru knížete O-čchena. V té době led teprve začínal tát a na zemi se objevovala první zeleň. Právě se slavila svatba a mnoho mongolských náčelníků přijelo s koby-
lím mlékem. Viděli jsme několik tisíc černých vozů a plstěných stanů stojících v dlouhých řadách. Sedmého dne (29. dubna) byl mistr představen knížeti, který se ho ptal na prostředky k prodloužení života. Protože by se nehodilo, aby kníže slyšel mistrovo učení dříve než sám císař, bylo dohodnuto, že mistr knížete navštíví znovu při návratu. Sedmnáctého dne nařídil kníže vydat sto koní a volů, aby mistra vypravil na cestu, a my jsme opět vyrazili (9. května).

Cesta vedla severozápadním směrem. Dvaadvacátého dne čtvrtého měsíce (14. května) jsme dorazili k řece Lu-tü (Kerulenu), která zde tvoří jezero o obvodu několika set *li*. Když vítr zvedne vlny, vyhazuje na břeh velké ryby a Mongolové je snadno chytají.¹⁷

15. Míněny velké vozy s plstěnými jurtami na korbě („stany na kolech“), které popisují také Marco Polo, Rubruk a Ibn Battúta; tento způsob přepravy jurt v Mongolsku dávno zanikl.

16. Lu-tü – staročínský název řeky Kerulen (Cherlen) v severovýchodním Mongolsku. „Písčitá řeka“ byla patrně Chalcha-gol (Chalchín-gol).

17. Kerulen se vlévá do velkého jezera Chulun (Dalai-nur, dnes Chulun-nur ve Vnitřním Mongolsku); s jezerem Bujr je spojeno řekou Oršun. Obě jezera jsou proslulá hojností ryb.

Pak jsme postupovali po jižním břehu řeky (Kerulenu). Všude jsme nacházeli hojnost divoké cibule.

Prvního dne pátého měsíce (23. května) v poledne došlo k zatmění slunce, když jsme byli na jižním břehu řeky. Nastala taková tma, že bylo vidět hvězdy, ale brzy se opět rozjasnilo.¹⁸

V této zemi je ráno chladno, ale večer teplo. Viděli jsme hojnost žlutých květů (lilijek). Řeka teče k severovýchodu. Na obou březích je mnoho vysokých vrb, z nichž Mongolové dělají své stany.

Po šestnácti dnech cesty (proti proudu Kerulenu po jeho jižním břehu) jsme dorazili na místo, kde řeka mění směr a zatáčí kolem kopců na severozápad. O jejích pramenech jsme se nemohli nic dozvědět.¹⁹ Dále na jihozápad jsme dorazili k poštovní cestě vedoucí do Jü-er-li. Zdejší Mongolové měli z mistra velkou radost. Přinesli mu proso a řekli, že na něj čekali celý rok. Mistr jim daroval jujuby. Toto ovoce nikdy předtím neviděli.

Odtud jsme cestovali deset dní. V době letního slunovratu měřil stín (gnómonu) tři stopy šest nebo sedm palců.²⁰

Zde jsme spatřili vrcholky vysokých hor; země, kterou jsme procházeli na západ, byla veskrze hornatá nebo kopcovitá.

O Mongolech

Obyvatelstvo bylo početné, všichni žili v černých vozech a bílých stanech. Lidé se zabývají chovem dobytka a lovem. Oblékají se do kožešin a kůží a živí se mlékem a masem.

Muži a neprovdané mladé ženy si splétají vlasy tak, že jim visí přes uši. Vdané ženy si nasazují na hlavu věc ze stromové kůry, dvě stopy vysokou, kterou někdy potahují vlněnou látkou, nebo, jak činí bohaté, červeným hed-

18. Tento údaj dává celému cestopisu punc hodnověrnosti: astronomický výpočet (A. Wylie) potvrdil, že 23. května 1221 (juliánského) skutečně došlo k zatmění slunce, které bylo na horním Kerulenu úplné. Zatmění je zaznamenáno i v čínských astronomických análech; mistr o něm později rozmlouvá s astronomem v Samarkandu.

19. Kerulen pramení v pohoří Chentej, teče nejprve k jihu a ve středním Mongolsku se ohybem stáčí k východu; dolním tokem pak míří k severovýchodu do jezera Chulun-nur. Údaj o toku k severovýchodu tedy odpovídá dolní části řeky.

20. Z délky stínu osmistopého gnómonu za slunovratu vypočítal Wylie polohu výpravy: zeměpisná šířka 47°21', tedy jižně od jižního ohbí řeky Tola, přibližně na 107° v. d.

vábím. Tato čapka je opatřena dlouhým ocasem, jemuž říkají *gu-gu* a který připomíná husu nebo kachnu. Stále se bojí, aby do této čapky někdo nechtěně nevrátil. Proto při vstupu do stanu chodí pozpátku a sklánějí hlavu.²¹

Tito lidé (Mongolové) nemají písmo.²² Své záležitosti vyřizují ústní dohodou, a když uzavírají smlouvy, vyřezávají do dřeva určité značky. Nikdy nejsou neposlušní rozkazů a nikdy neporuší slovo. Zachovali si obyčeje dávných věků.

Přes Changaj k ordu císařovny (červen–červenec 1221)

Dále, po čtyřech zastávkách, jsme na severozápadě přebrodili řeku, za níž se rozkládala pláň s bujnou trávou a hojností vody. Pláň byla obklopena horami s malebnými údolími. Na východě i na západě (od řeky?) jsme viděli trosky starobylého města. Bylo možno rozeznat půdorys ulic. Podle podání toto město postavili Kitani. Skutečně jsme našli na zemi dlaždice s kitanskými písmeny. Bylo to patrně město založené těmi kitanskými bojovníky, kteří se vystěhovali, nechtějce se podrobit nové dynastii.²³

Bylo nám také řečeno, že město Sün-s'-kan (Samarkand) leží více než 10 000 *li* na jihozápad, že bylo vystavěno na nejlepším místě v zemi Chuej-che (muslimů) a že bylo hlavním městem kitanské dynastie, jejíchž sedm císařů tam vládlo.²⁴

Třináctého dne šestého měsíce (3. července) 1221 jsme přešli horu zvanou Čchang-sung-ling (hora vysokých borovic) a zastavili se na druhé straně. Bylo tam mnoho borovic a stromů *kuaj*. Rostou tak vysoko, že dosahují

21. Proslulá čelenka vdaných mongolských žen, mongolsky *bogtag* (*boghta*); popisují ji Carpini („na hlavě mají cosi okrouhlého z proutí nebo kůry, na loket dlouhé“), Rubruk (*bocca*) i perští autoři (*bo-tak*). Dnes se v Mongolsku nenosí.

22. Platí to o prostých Mongolech, s nimiž se cestovatelé setkávali. Pro svou kancelář však Čingischán převzal ujjurské písmo už kolem roku 1204 (zavedl je ujjurský písař Tatatunga); z něj vzniklo klasické mongolské písmo.

23. Kitani (Liao) vládli v 10.–12. století severní Číně a Mongolsku; jejich trosky opevnění a měst se najdou na řekách Tola, Kerulen i v Mandžusku. „Nová dynastie“ = Ťinové (Nü-čenové), kteří říši Liao roku 1125 vyvrátili; část Kitanů pod vedením Jelü Ta-š'a odešla na západ a založila říši Kara-Kitanů (Si-Liao). Kde přesně mistr přešel řeku (Tola? Charucha? Orchon?), se nepodařilo zjistit; nejspíše šlo o povodí Orchonu, poblíž pozdějšího Karakorumu.

24. Nepřesné: hlavním městem Kara-Kitanů byl Balasagun na řece Ču (Kyrgyzstán); Samarkand byl jen jejich vazalským městem. Kara-Kitanům skutečně vládlo několik güřchánů, než jejich říši roku 1211 uchvátil najmanský princ Küčlük a roku 1218 zničili Mongolové.

mraků, a tak hustě, že jimi nepronikne sluneční paprsek. Převládají v údolích na severním svahu hory; na jižním svahu jich je málo.²⁵

Čtrnáctého dne (4. července) jsme přešli horu, přebrodili mělkou řeku a přenocovali na pláni. Byla strašná zima a druhého dne ráno jsme našli na vodě tenkou vrstvu ledu. Domorodci říkali, že v této zemi obvykle začíná sněžit v pátém nebo šestém měsíci a že naštěstí letos není tak chladno jako jiná léta; proto mistr přejmenoval horu na Ta-chan-ling (hora velkého chladu). Déšť je tu vždy provázen kroupami.²⁶

Odtud jsme šli více než sto *li* na jihozápad hornatou krajinou po klikaté cestě. Byla tam kamenitá řeka, více než padesát *li* dlouhá, jejíž břehy byly asi sto stop vysoké. Voda v řece byla čistá a studená a zurčela jako zvučný nefrit. Na strmém břehu jsme viděli velký druh cibule, tři nebo čtyři stopy vysoký. V údolích rostly nádherné borovice, přes sto stop vysoké. Hory se táhly k západu v souvislém řetězu, všechny porostlé vysokými borovicemi. Putovali jsme těmito horami pět nebo šest dní, cesta se vinula kolem vrcholků. Byla to velkolepá scenérie, skalní svahy pokryté ušlechtilými lesy a v hloubce pod nimi klouzající řeka. Na rovných místech rostly borovice a břízy pospolu. Pak jsme vystoupili na vysokou horu, která připomínala velkou duhu a shlížela do propasti několik tisíc stop hluboké. Bylo strašné hledět dolů na jezero v hlubině.²⁷

Osmadvacátého dne šestého měsíce (18. července) jsme se zastavili východně od *ordu* císařovny.²⁸ Čung-lu (pobočník) poslal rychlého posla, aby oznámil náš příjezd, a císařovna ihned poslala mistrovi pozvání. Přebrodili jsme mělkou řeku tekoucí na severovýchod, jejíž voda sahala jen k nápravě vozu, a vstoupili do tábora. Na jižním břehu řeky stálo více než tisíc vozů a stanů.

Čínská princezna a princezna ze Sia²⁹ obě poslaly dary v prosu a stříbrě. Na tomto místě stálo osmdesát *tinů* mouky padesát *liangů*,³⁰ mouku totiž do-

25. Lesy jen na severních svazích – typický jev pro hory Mongolska i Ťan-šanu, potvrzený všemi pozdějšími cestovateli. Strom *kuaj* – podle slovníků jehličnan příbuzný jalovci; zde nejspíš modřín.

26. Srov. Carpini o mongolském podnebí: „v létě náhle velké horko a náhle nejvyšší mráz... často padají obrovské kroupy.“

27. Výprava přecházela pohoří Changaj, rozvodí mezi Selengou a jezerní kotlinou západního Mongolska; místa se ztotožňují jen dohadem (ruský badatel Potanin: „hora vysokých borovic“ = Öndör-šana, „kamenitá řeka“ = Čilotu, jezero v hlubině = Cagán-núr).

28. Čingischán měl podle Jüan-š' čtyři *orda*, v každém sídlila jedna z jeho hlavních manželek s konkubínami. Tento tábor ležel patrně na řece Ider, jednom z pramenů Selengy (Potanin).

vázejí západní barbari na velbloudech zpoza Jin-šanu,²⁹ ze vzdálenosti přes 2000 *li*. Ačkoli bylo horké období, neměli jsme ve stanech mouchy. *Wu-li-do* (v mongolštině) znamená česky „pohyblivý palác“.³² Vozy a stany měly vesměs nádherný vzhled, jaký dávní *šan-jüové* neznali.

K Čen-chajové osadě (červenec–srpen 1221)

Devátého dne sedmého měsíce (29. července) 1221 jsme opustili *ordu* a cestovali pět nebo šest dní jihozápadním směrem. Několikrát jsme viděli sníh na vrcholcích hor a na jejich úpatí jsme často potkávali mohyly. Na vrcholu jedné z hor jsme našli stopy obětí přinesených duchům (hor). Po dvou nebo třech dnech jsme přešli horu, která se zvedá v podobě špičatého vrcholu. Byla porostlá borovicemi a stromy *kuaj*. Na západ bylo jezero. Prošli jsme rozlehlým průsmykem k jihu a našli řeku tekoucí na západ.³³ Na severní straně jsme viděli velkou rozmanitost stromů a na více než dvacet *li* jsme nacházeli na cestě hojnost pažitky a vonné trávy. Na sever ležely trosky starobylého města Che-la-siao.³⁴

Postupující na jihozápad, prošli jsme asi dvacet *li* písčnou pouští, kde bylo málo vody a trávy. Tam jsme viděli první Chuej-che (muslimy),³⁵ kteří zavražovali svá pole pomocí náhonů. Po pěti či šesti dnech cesty jsme dorazili k hoře, a když jsme přešli na její jižní stranu, odpočinuli jsme v mongolském táboře (stanici) a přenocovali ve stanu. Za úsvitu jsme opět vyrazili a cestovali podél Nan-šanu (jižních hor), na nichž jsme viděli sníh.³⁶ [Mistr složil báseň líčící cestu z Fu-čou až k těmto horám.] Na stanici nám bylo řečeno, že na

29. Princezny z dobytých dvorů Ťinů a Tangutů (Si-sia), které si Čingischán vzal za manželky; tínskou princeznu Rašid ad-Dín nazývá Güldžü (Gundžu).

31. Jin-šan – v tomto cestopise zpravidla míněn Ťan-šan („Nebeské hory“), mohutné pohoří na dnešní čínsko-kazašsko-kyrgyzské hranici. Mouku tedy dovážely muslimské karavany z oáz Východního Turkestánu.

32. Čínsky *sing-kung*, „pohyblivý (cestovní) palác“ – správný výklad slova *ordo*; Carpini: „tak se u Tatařů nazývají sídla císaře a knížat.“

33. Podle Potanina špičatý vrchol = Otgon-tenger, nejvyšší (zasněžená) hora Changaje; řeka tekoucí na západ = řeka Ulijasutaj. Výprava tedy vystoupila z Changaje u dnešního Ulijasutaje.

34. Che-la-siao – jméno připomíná Ulijasutaj (*uliassu* = topol); město tohoto jména vzniklo ovšem až v 18. století, řeka byla tak zvána patrně dávno.

35. Chuej-che (Chuej-chu) – v době Tchangů označení Ujgurů; v mongolské době čínští autoři tímto slovem označují muslimy obecně. Bretschneider překládá „Mohammedans“.

36. Tyto „jižní hory“ mohou být jen výběžky Mongolského Altaje.

sever od těchto zasněžených hor leží Tchien Čen-chaj ba-la-cho-sun. *Ba-la-cho-sun* (balgasun) znamená totéž co čínské „město“. Jsou tam sýpky obilí; proto se město nazývá také *cchang-tchou* (hlava sýpek).³⁷

Pětadvacátého dne sedmého měsíce (14. srpna) přišla v průvodu mistra navštívit řada Číňanů, řemeslníků a dělníků, kteří tam žili. Všichni byli u vytržení; vítali ho výkřiky radosti, klaněli se mu a doprovázeli ho s pestrými slunečníky a vonnými květinami. Byly tam také dvě konkubíny tinského císaře Čang-cunga³⁸ a matka jedné čínské princezny, které mistra vítaly s výkřiky a slzami. Ta druhá řekla: „Dlouho jsem slyšela o tvé pověsti a tvých ctnostech a vždy jsem se rmoutila, že jsem tě nespatřila; a nyní jsem tě nečekaně potkala v této zemi.“

Příštího dne přijel Čen-chaj ze severní strany hory A-pu-chan.³⁹ Čchang-čhun mu řekl, že je velmi překvapen, že lidé, jimž Čen-chaj vládne, provozují zemědělství, neboť v poušti je to vzácnost. Zeptal se také na Čen-chajův názor, zda by neměl zůstat zde a vyčkat císařova návratu. Čen-chaj prohlásil, že nedávno obdržel od Čingischána rozkaz, aby mistra, až do této země dovezl, co nejrychleji vypravil dále, a že by nesl odpovědnost, kdyby se tu mistr jakkoli dlouho zdržel. Projevil úmysl jet s mistrem sám, takže ten nemohl nic namítat, a rozhodl se pokračovat v cestě. Čen-chaj dále poznamenal, že v krajích, jimiž budou nyní procházet, jsou strmé hory a velké bažiny, kterými vozy neprojedou. Navrhl cestovat na koních a omezit počet družiny i vozů. Mistr souhlasil a zanechal zde devět svých žáků. Byl pro ně postaven klášter, na jehož stavbě pomáhali všichni – bohatí penězi a dělníci prací; takže za necelý měsíc byla budova hotova. Byla nazvána Čchi-sia-kuan (Čchi-sia bylo jméno Čchang-čhunova rodiště).

37. Čen-chaj (Činkaj, Čchinkchaj, asi 1169–1252) – vysoký Čingischánův důstojník, podle Rašida ad-Dína Ujgur (Kereit?), později kancléř za Ögedeje a Güjüka; Carpiní s ním jednal u dvora jako s „kanceléřem Chingajem“. Čingischán založil na jeho jméno vojenskou zemědělskou kolonii („Činkajův balgasun“, čínsky *Tchien Čen-chaj*, „pole Čen-chaje“) s 300 rodinami tkalců zlatého brokátu ze západní Asie a 300 rodinami soukeníků z Kchaj-fengu. Poloha se hledá v západním Mongolsku mezi Changajem a Altajem, nejspíš v povodí řeky Dzavchan.

38. Čang-cung – tinský císař (1189–1208); jeho konkubíny padly do rukou Mongolů po dobytí Pekingu (1215).

39. A-pu-chan (A-lu-chuan) – hora v Čen-chajově životopise; podle údaje na zpáteční cestě ležela asi 1000 li jihovýchodně od horního Jeniseje.

III. Přes Altaj a Ťan-šan do Samarkandu (srpen–prosinec 1221)

Přechod Altaje

Osmého dne osmého měsíce (26. srpna) 1221 se mistr znovu vydal na cestu a vzal s sebou deset žáků. Karavana měla jen dva vozy a doprovázelo ji více než dvacet Mongolů ze stanice. Pan Liou a Čen-chaj měli s sebou také sto jezdců. Cesta vedla na západ v blízkosti vysokých hor. Jeden z Čen-chajových sluhů vyprávěl, že tyto hory mají zlou pověst kvůli skřítkům a že ho jednou skřítek zatahal za vlasy. Čen-chaj dále vyprávěl, že se také chánovi Najmanů,¹ který touto zemí procházel, jednou stalo, že ho skřítek očaroval a on mu musel přinést oběť. Mistr k těmto historkám nic nepoznamenal.

Když jsme asi tři dny cestovali na jihozápad, obrátili jsme se na jihovýchod, přešli velkou horu, prošli rozlehlým průsmykem a patnáctého dne osmého měsíce (2. září) jsme byli na severovýchodní straně pohoří Ťin-šan (Altaje).² Zde jsme se na nějaký čas zastavili a pak šli na jih. Tyto hory jsou velmi vysoké a rozlehlé, s hlubokými soutěskami a dlouhými svahy. Není tu cesta pro vozy. Cestu přes tyto hory naplánoval a vybudoval třetí princ³ v době, kdy vojsko táhlo na západ. Sto jezdců (kteří tvořili doprovod) dostalo rozkaz při obtížných výstupech táhnout naše vozy na lanech a při sestupech brzdít kola. V rozmezí asi tří stanic (třídenní cesty) jsme postupně přešli tři horské hřebeny a dorazili na jižní stranu hor (nyní jsme měli Ťin-šan za sebou), kde jsme se zastavili u řeky, na místě bohatém na vodu a travu.⁴ Zde

1. Chán Najmanů – Tajang-chán, poražený a zabítý Čingischánem roku 1204; Najmani sídlili u pramenů Irtyše a po obou stranách Altaje.

2. Ťin-šan („Zlaté hory“) – čínský název Altaje; Mongolové jméno odvozují od slova *altan* (zlato), ač zlato je v Altaji vzácné. Z Altaje podle čínských letopisů vzešli Turci (Tchu-tüe).

3. Třetí princ = Ögedej, třetí syn Čingischána a jeho nástupce (velký chán 1229–1241); patrně roku 1219 předcházel hlavní mongolské armádě a razil jí cestu.

4. Kudy přesně výprava přešla Altaj, nelze rozhodnout; nejspíš průsmykem Ulán-daván nebo Dabistyn-daván z okolí dnešního Chovdu k řece Bulgan (Bulgun), přítoku Ulunguru, jejíž údolí je proslulé pastvinami.

byly postaveny stany a několik dní jsme čekali na voly a koně. [Mistr při tomto odpočinku složil tři básně oslavující scenérii Ťin-šanu.]

Pole bílých kostí

Po přechodu řeky jsme postupovali na jih a přešli nízkou horu s kameny různých barev. Na svazích této hory nebylo stromu ani trávy. Asi po sedmdesáti *li* jsme viděli dva červené pahorky; a o třicet *li* dále jsme se zastavili u studny sladké vody uprostřed slané pouště, kde jsme si z této vody připravili jídlo. Tráva kolem studny byla silně udupaná ovce a koňmi.

Čung-lu se pak radil s Čen-chajem o naší cestě. Řekl: „Dostali jsme se nyní k nejobtížnějšímu úseku cesty; jaké je tvé mínění?“ Čen-chaj odpověděl: „Znám tato místa dobře už dlouho,“ a obrací se k mistrovi, řekl: „Před námi je *po-ku-tchien* (pole bílých kostí). Je celé hustě poseto černými kameny. Musíme urazit více než 200 *li*, abychom dorazili k severnímu okraji Ša-tcho (písečné pouště), kde najdeme hojnost vody a trávy; pak musíme přejít velkou Ša-tcho, širokou asi sto *li* (od severu k jihu). Tato poušť se táhne na západ i na východ, nedovedu říci přesně kolik tisíc *li*. Na druhé (jižní) straně pouště je město Chuej-che (muslimů). Teprve tam opět najdeme vodu a travu.“ Mistr se zeptal: „Co myslíš tím ‚polem bílých kostí‘?“ Čen-chaj odpověděl: „To je staré bojiště – pole smrti. Kdysi tam vyčerpáním zahynulo celé vojsko; nikdo neunikl. Nedávno bylo na témže místě zničeno vojsko Najmanů.⁵ Kdo přechází poušť ve dne a za jasného počasí (tj. vystaven slunci), zahyne únavou, a jeho kůň také. Jen když se vyrazí večer a cestuje celou noc, je možné dosáhnout vody a trávy příštího dne do poledne.“

Po krátkém odpočinku jsme vyrazili odpoledne. Cestou jsme viděli více než sto velkých písečných pahorků, které jako by pluly jako velké lodě uprostřed vln. Příštího dne mezi osmou a desátou hodinou ranní jsme dorazili k městu. Cestování v noci nás neunavilo, jen jsme se báli, že nás ve tmě očarují skřítci. Na ochranu proti kouzlům jsme koním potřeli hlavy krví. Když mistr viděl toto počínání, usmál se a řekl: „Skřítci prchají, když potkají dobrého člověka; tak je to psáno v knihách. Nesluší se taoistovi chovat takové myšlenky.“

5. Najmani byli zničeni Čingischánem (1204–1208); jejich zbytky prchly za princem Kūčlūkem ke Kara-Kitanům.

Při západu slunce jsme opět vyrazili, nechali na cestě všechny vyčerpané voly a zapřáhli do každého vozu šest koní; od té doby jsme voly už nepoužívali.⁶

Když jsme byli ještě na severním okraji velké pouště, pozorovali jsme na jižním obzoru cosi jako stříbřité ranní svítání. Ptali jsme se svých druhů, ale nikdo nevěděl, co to je. Tehdy mistr řekl: „To musí být pohorí Jin-šan.“ Příštího dne, po přechodu pouště, jsme potkali dřevorubce a zeptali se jich. Potvrdili mistrova slova. Byl to Jin-šan.⁷

Bišbalik a ujgurská města

Sedmadvacátého dne osmého měsíce (14. září) 1221 jsme dorazili na severní stranu Jin-šanu. Bylo tam malé město (město Chuej-che, o němž mluvil Čen-chaj). Chuej-che přišli mistra uvítat a náčelník města přinesl ovoce a perské plátno (*po-s' pu*). Řekl nám, že 300 li odtud, na druhé straně Jin-šanu, je město Chuo-čou,⁸ že je tam velmi horko a že Chuo-čou proslulo hojností vinné révy.

Příštího dne jsme postupovali na západ podél řeky a minuli dvě malá města. V této době (v polovině září) právě začínala zrát pšenice. Půda byla uměle zavlažována pramenitou vodou (přiváděnou z hor), neboť déšť je tu vzácný.

Cestou dále na západ jsme dorazili k velkému městu zvanému Pie-s'-ma.⁹ *Wang* (vládce či kníže), úředníci, lid, buddhističtí a taoističtí kněží atd. vyšli daleko z města mistrovi naproti. Ubytovali jsme se na vinici západně od města. Příbuzní *wanga* Chuej-che přinesli víno z hroznů,¹⁰ různé ovoce atd. Od-danost, kterou lidé k mistrovi cítili, den ode dne rostla. V jeho společnosti bylo vidět buddhisty, taoisty i konfuciány. Mistr se hodně vyptával na zemi a

6. Výprava přecházela pustou Džungarskou poušť mezi Altajem a Ťan-šanem; její černá kamenitá pole a písčité duny „jako mořské vlny“ popsali stejně i ruští cestovatelé 19. století (Prževalskij, Sosnovskij). Nejspíše šli od řeky Bulgan k místu dnešního Ku-čchengu (pinyin Gucheng).

7. Zasněžený hřeben Ťan-šanu je z Džungarské pouště vidět na vzdálenost přes 200 km.

8. Chuo-čou – Karachodž (Gaočchang), velké ujgurské město, jehož rozsáhlé trosky leží asi 40 km východně od Turfanu; Turfanská proláklina je proslulá horkem a vínem.

9. Pie-s'-ma = Bišbalik („Pět měst“ turkicky), hlavní město Ujgurů. Bretschneider ho hledal u Urumči; dnes je bezpečně ztotožněno s troskami Pej-tchingu (Beiting) u Ťimusaru (Jimsar), asi 150 km východně od Urumči.

10. Čínské „víno“ je rýžové; hroznové víno bylo pro Číňany zvláštností.

její zvyky. Řekli nám, že za dynastie Tchang (618–907) bylo toto město *tuan-fu* Pej-tchingu¹¹ a že pohraniční města zřízená Tchangy dosud existují. Dále vyprávěli, že několik set *li* na východ je *fu* (krajské město) zvané Si-liang¹² a 300 *li* na západ *sien* (okresní město) zvané Lun-tchaj.

Mistr se ptal, na jakou vzdálenost odhadují místo, kde se tehdy nacházel císař (Čingischán). Všichni se shodli na odhadu 10 000 a více *li* na jihozápad.

Druhého dne devátého měsíce (19. září) jsme opět vyrazili a po čtyřech dnech cesty na západ jsme se zastavili východně od města Lun-tchaj, kde nám vyšel vstříc náčelník *tie-sie*.¹³

Na jihu, na pohoří Jin-šan, jsme viděli tři rozeklané vrcholy podpírající nebesa.¹⁴ [Mistr jim věnoval dlouhou báseň.]

Když jsme minuli dvě města, dorazili jsme devátého dne devátého měsíce (26. září) k městu Chuej-che zvanému Čchang-pa-la.¹⁵ Tamní *wang* (vládce) byl Wej-wu-er.¹⁶ Byl to starý přítel Čen-chaje a přišel se svými příbuznými a kněžími Chuej-che daleko za město nám naproti. Po našem příjezdu nám na terase vystrojl hostinu a jeho žena nás častovala vínem. Přinesli také velmi těžké vodní melouny a sladké melouny.

Mistra navštívil buddhistický kněz a mluvil s ním prostřednictvím tlumočníka. Nutno poznamenat, že země od tohoto místa na východ patřila za dynastie Tchang k Číně. Na západ od něj nejsou ani buddhisté, ani taoisté. Chuej-che se klaní pouze západu.¹⁷

11. Pej-tching („Severní dvůr“) – sídlo západních Turků, od roku 702 sídlo čínského generálního guvernéra (*tu-chu-fu*) dynastie Tchang; později hlavní město ujgurského království.

12. Si-liang – tehdy Liang-čou (dnešní Wu-wej v Kan-su); leží ovšem daleko na jihovýchod od Bišbaliku. Lun-tchaj – tchangská pohraniční kolonie, zde kladena západně od Bišbaliku.

13. *Tie-sie* = perské *tersa*, označení křesťanů (nestoriánů). Mezi Ujgury bylo nestoriánské křesťanství rozšířeno; arménský král Hethum nazývá ujgurskou říši „Tarse“.

14. Bogdo-ola (Bogda-šan), osamělý trojvrcholový masiv Ťan-šanu (5445 m) mezi Urumči a Turfanem, se sněhem viditelný z pouště na 250 km; uchvátil všechny novodobé cestovatele.

15. Čchang-pa-la = Džambalik (*balik* = město), město na velké cestě po severním úpatí Ťan-šanu, zmiňované i arménským králem Hethumem (1255); dnes zaniklé, snad u Manasu.

16. Wej-wu-er – čínská podoba jména Ujgur; v Jüan-š' tak jsou Ujguři nazýváni. Kronikář zde tedy rozlišuje: obyvatelé jsou Chuej-che (muslimové), ale vládce je Ujgur.

17. Klanění „západu“ – muslimská modlitba směrem k Mekce. Hranice muslimského světa tehdy vskutku procházela ujgurskou oblastí, kde se buddhismus, nestoriánství a islám mísily.

Podél Ťan-šanu k Nebeskému jezeru

Příštího dne jsme postupovali dále na západ a šli podél (severního svahu) Jin-šanu asi deset stanic. Přešli jsme také písčnou poušť, kde vítr shrnuje sypký písek do pohyblivých pahorků, připomínajících mořské vlny.¹⁸ Není tam vidět žádná vegetace; vozy se hluboko zařezávají do písku a koně se také boří. Přejít tuto písčnou poušť trvalo celý den cesty. Je to patrně část velké pouště, kterou (Čen-chaj) nazval polem bílých kostí. Na jihu ji ohraničuje pohoří Jin-šan.¹⁹

Po opuštění písčné pouště jsme cestovali pět dní a zastavili se na severní straně Jin-šanu. Příštího dne časně ráno jsme postupovali k jihu po dlouhém svahu sedmdesát nebo osmdesát *li* a večer jsme se zastavili k odpočinku. Vzduch byl studený; nenašli jsme vodu. Příštího dne jsme opět vyrazili, cestovali na jihozápad a po dvaceti *li* jsme náhle spatřili nádherné jezero o obvodu asi 200 *li*, ze všech stran sevřené zasněženými vrcholy, které se zrcadlily ve vodě. Mistr je nazval Nebeským jezerem.²⁰ Sledující břeh, sestupovali jsme jižním směrem a po obou stranách jsme neviděli nic než kolmé srázy a rozeklané štíty. Hory byly až k vrcholům pokryty hustými lesy bříz a borovic vyšších než sto stop. Řeka se vine soutěskou asi šedesát nebo sedmdesát *li* s prudkým proudem, místy se řítí ve vodopádech. Druhý princ,²¹ který byl s císařem v době, kdy táhl na západ (roku 1219), první prorazil těmito horami cestu, prosekal skály a ze dřeva pokáceného v horách postavil čtyřicet osm mostů. Mosty jsou tak široké, že po nich mohou jet dva vozy vedle sebe.²²

Přenocovali jsme v soutěsce a příštího rána ji opustili; pak jsme vstoupili do širokého údolí táhnoucího se od východu na západ, dobře zavlažovaného, s hojnou trávou a tu a tam s morušovníky nebo jujubami.²³

18. Patrně písky u jezera Ebi-nur (Ajbi-chu), které i Marignolli ve 14. století zmiňuje jako „písčné pahorky navršené větrem“.

19. Cesta po severním úpatí Ťan-šanu od Urumči k jezeru Sajram a do údolí Ili byla velkou karavanní cestou ještě v 19. století.

20. Nebeské jezero (*Tchien-čch'*) = jezero Sajram (Sajram-nur), horské jezero ve výšce 2070 m severně od údolí Ili (dnešní Sin-tiang); pozdější návštěvníci (Schuyler 1873) potvrzují výstižnost popisu. Zmiňuje je i Jelü Čchu-cchaj; arménský Hethum je nazývá kyrgyzsky Šut-köl („mléčné jezero“).

21. Druhý princ = Čagataj, druhý syn Čingischána; později vládce středoasijského údělu (Čagatajský ulus), rád trávil léta u Almaliku.

22. Soutěska s 48 mosty je průsmyk Talki (Talki-daván) přes hřeben Borochoro, kterým se sestupuje od jezera Sajram do nížiny Ili; ještě v 19. století tudy vedla čínská poštovní cesta z Pekingu do Kuldže.

23. Údolí řeky Ili.

Almalik

Další stanicí bylo město A-li-ma,²⁴ kam jsme dorazili sedmadvacátého dne devátého měsíce (14. října). Vládce říše Pchu-su-man²⁵ vyšel z města spolu s mongolským *ta-lu-chua-čch'*,²⁶ aby mistra uvítal. Zastavili jsme se v ovocném sadu západně (od města). Zdejší lidé nazývají jistý plod *a-li-ma*, a protože je místo tímto ovocem proslulé, dostalo město toto jméno.²⁷ Je tu druh látky zvaný *tu-lu-ma*. Lidé říkají, že se tká z rostlinné vlny. Dostali jsme sedm kusů na zimní šaty. Tato vlna se podobá chmýří (obalujícímu semena) našich vrb. Je velmi čistá, jemná a měkká a používají ji na nitě, provazy, plátno a vyčpávky.²⁸ Při obdělávání polí používají lidé rovněž umělé zavlažování náhonů. K nabírání vody používají džbán, který nosí na hlavě. Když viděli naše čínské vědro na vodu, byli velmi potěšeni a řekli: „Vy, Tchao-chua-š', jste velmi schopní lidé.“ Číňanům říkají Tchao-chua-š'.²⁹

Řeka Talas a země Kara-Kitanů

Cestující dále na západ, dorazili jsme za čtyři dny k Tcha-la-su mu-lien.³⁰ Řeka, hluboká a široká, přitéká z východu, protíná pohoří Jin-šan a teče severozápadním směrem. Na jih od řeky jsou opět zasněžené hory. Prvního dne desátého měsíce (17. října) jsme řeku přeppluli na lodi a postupující k jihu, dorazili jsme k velké hoře, na jejíž severní straně bylo malé město. Odtud jsme cestovali pět dní na západ. Protože mistr cestoval na císařský rozkaz a proto-

24. A-li-ma = Almalik, sídelní město Čagatajova ulusu ve 13.–14. století; leželo v údolí Ili nedaleko dnešní Kuldže (Jining), u dnešního Chuo-čchengu (Suidun). Dnes rozvaliny.

25. Pchu-su-man = „musulman“; totéž jako Carpinioho *Bisermini* a staroruské *Busurmani*, tj. muslimové. Zdejší vládce byl Sugnak-tegin, vazal Mongolů.

26. *Ta-lu-chua-čch'* = mongolsky *darugači* (perský *daruga*), mongolský místodržitel či dozorcí správce nad podrobeným městem.

27. *Alma* znamená „jablko“ ve všech turkických jazycích; Almalik = „jablkové (město)“. Krajina u Kuldže je dodnes proslulá jablky a hruškami.

28. Bavlna, tehdy v Číně málo známá; cestopisec ji popisuje jako „rostlinnou vlnu“. *Tolma* je dosud název látky ve Východním Turkestánu.

29. Tchao-chua-š' = Tabgač (Tamgaďž), starobylé označení Číny a Číňanů u turkických a muslimských národů (podle dynastie Tabgačů-Wej, 4.–6. století).

30. Tcha-la-su mu-lien – „řeka Talas“ (*mu-lien* = mongolsky *müren*, řeka). Zde je v deníku zjevný zmatek: z Almaliku k Talasu je téměř 1000 km, což nelze urazit za čtyři dny; šlo patrně o řeku Ili, případně kronikář při pořádání zápisků přehodil pořadí úseků (údaje o Kara-Kitanech by patřily před Talas). Dnešní badatelé se většinou kloní k tomu, že „velká řeka“ zde byla Ili.

že jsme se nyní blížili k Čingischánovu táboru, jel Čung-lu napřed, aby císaři ohlásil příjezd mudrce, zatímco Čen-chaj zůstal s mistrem.

Když jsme opět cestovali sedm dní na západ, přešli jsme horu a potkali čínského vyslance, který se vracel do Číny.³¹ Vyslanec se poklonil před mistrovým stanem a mistr se ho zeptal: „Kdy jste odjel?“ Vyslanec odpověděl: „Na-posledy jsem Čingischána viděl dvanáctého dne sedmého měsíce (1. srpna). Císař pronásleduje *suan-tuan-chana*“ do Jin-tu (Indie).“

Příštího dne hustě sněžilo a dorazili jsme k malému městu Chuej-che (muslimů). Sníh byl stopu vysoký, ale slunce ho rychle rozpustilo.

Šestnáctého dne desátého měsíce (1. listopadu) 1221 jsme šli jihozápadním směrem, přešli řeku po mostě z prken a večer dorazili k úpatí jižních hor. Zde bylo (kdysi) panství Ta-š' Lin-ja, který byl potomkem Liao.³² Když vojska Ťinů podrobila Liao, odešel Ta-š' Lin-ja s několika tisíci muži na severozápad. Po desetiletém putování z místa na místo konečně dosáhl této země.

Zdejší podnebí je zcela odlišné od krajů severně od Jin-šanu (Ťan-šanu). Země má mnoho rovin a lidé se zabývají zemědělstvím a chovem bource morušového. Dělají víno z hroznů. Ovoce je tu přibližně stejné jako v Číně. Po celé léto a podzim tu neprší; proto jsou pole uměle zavlažována kanály odvedenými z řek a obilí tak dozrává. Na severovýchodě jsou hory; na jihozápadě nížiny, které se táhnou na deset tisíc li.³³

Toto království (Kara-Kitanů) trvalo asi sto let. Když byla zlomena moc Najmanů, uprchli (tj. Küčlük, syn chána Tajanga, náčelník tohoto kmene) k Ta-š' Lin-jaovi, a když (Küčlük) zesílil, svrhl onen národ (Kara-Kitany). Později *suan-tuan* (sultán Chórezmu) dobyl západní část jejich držav. Pak přišel Čingischán; Najmani (Küčlük) byli zcela zničeni a *suan-tuan* byl rovněž svržen.

31. Vyslanec Ťinů Wu-ku-sun Čung-tuan, poslaný tinským císařem k Čingischánovi žádat o mír; jeho vlastní zpráva o cestě (*Pej-š'-ti*) se dochovala a Bretschneider ji přeložil.

32. *Suan-tuan-chan* = „sultán-chán“, tj. Džalál ad-Dín, syn chórezmského Muhammada, kterého Čingischán v prosinci 1221 rozdrtil na břehu Indu; Džalál ad-Dín unikl přeplaváním řeky.

33. Ta-š' Lin-ja = Jelü Ta-š' (Lin-ja byl jeho akademický titul), kitanský princ, který po pádu říše Liao (1125) odvedl své lidi na západ, ovládl Turkeistán a Transoxanii a založil říši Kara-Kitanů (čínsky Si-Liao, Západní Liao) s hlavním městem Balasagunem na řece Ču. Řeka „s mostem z prken“ je nejspíš Ču.

34. Popis krajiny (bourci, réva, zavlažování) se zjevně týká úrodnějších krajů dále na západ, u Syrdarji – další doklad, že pořadí zápisků bylo přeházeno.

Bylo nám sděleno, že cesta před námi skýtá mnoho obtíží. Jeden z našich vozů se rozbil a museli jsme ho zanechat.

Do Sajramu a přes Syrdarju

Osmnáctého dne desátého měsíce (3. listopadu) jsme cestovali na západ podél hor. Po sedmi nebo osmi dnech cesty se hory náhle stočily k jihu. Viděli jsme město postavené z červených kamenů a byly tam stopy starobylého vojenského tábora. Na západ jsme viděli velké mohyly, které připomínaly *tou-sing* (souhvězdí Velké medvědice). Přešli jsme kamenný most,³⁵ cestovali pět dní podél jihozápadních hor a dorazili do města Saj-lan.³⁶ V Saj-lanu je malá věž. Vládce, muslim, nám vyšel vstříc a zavedl nás do našeho ubytování. V prvních dnech jedenáctého měsíce hodně přšelo.

Čtvrtý den jedenáctého měsíce (19. listopadu) 1221 byl novým rokem zdejších lidí. Chodili ve skupinách a navzájem si blahopřáli.³⁷

Téhož dne řekl Čao Ťiou-kua (jeden z Čchang-čchunových žáků) jednomu ze svých druhů: „Když jsem se v Süan-te rozhodl následovat mistra, cítil jsem znamení dlouhé cesty (tj. měl tušení, že odchází, aby se už nevrátil), a během cesty bylo mé srdce vždy smutné. Řídil jsem se však pokyny našeho mistra, který učí, že myšlenky na umírání a žití nemají mást mysl člověka pravé nauky (taoisty). Jeho srdce se nemá vzrušovat myšlenkami na radost a žal. A cokoli se v životě stane, je dobré. Cítím, že nyní se blíží čas mého návratu (tj. jeho smrti). Vy, přátelé, služte věrně našemu otci.“ Po krátké několikadenní nemoci zemřel pátého dne jedenáctého měsíce.

Odtud jsme postupovali na jihozápad a po třech dnech dorazili k městu, jehož vládce, rovněž muslim, nás uvítal a pohostil. Příštího dne jsme minuli další město³⁸ a po dvou dnech cesty dorazili k řece Cho-čchan mu-lien.³⁹ Pře-

35. Výprava zřejmě šla od Ili k místu dnešní Almaty, přešla hřeben Alatau (průsmyk Kastek), překročila Ču u Tokmaku a šla podél Kyrgyzského hřbetu k řece Talas, kterou překročila u dnešního Tarazu (Aulie-ata), kde stálo starobylé město Talas (Taraz).

36. Saj-lan = Sajram, starověký Isfídžáb, dodnes městečko asi 20 km východně od Šymkentu v Kazachstánu. „Malá věž“ = minaret.

37. Nešlo o muslimský nový rok (ten připadl na únor 1221), ale o svátek konce ramadánu (id al-fitr), který připadl na 18.–20. listopadu 1221 – podle toho, kdy byl spatřen nový měsíc.

38. Jedno z těchto měst muselo být Šáš, tj. Taškent.

39. Cho-čchan mu-lien = „řeka Chudžandu“, tj. Syrdarja (antický Jaxartes, arabsky Sajhún); Arabové ji tak běžně nazývali. Výprava ji překročila patrně u Čínázu, kde vede cesta do Samarkandu.

kročili jsme ji po plovoucím mostě a zastavili se na jejím západním břehu. Strážce mostu daroval Čen-chajovi rybu s obrovskou tlamou a bez šupin.⁴⁰ Prameny této řeky jsou na jihovýchodě mezi dvěma zasněženými horami; její voda je kalná a teče rychle, hloubka je několik *čangů*.⁴¹ Teče na severozápad, neví se kolik tisíc *li*, a na jihozápadě ji ohraničuje poušť bez vody a trávy, táhnoucí se přes 200 *li*; proto jsme tudy cestovali v noci. Šli jsme na jih k vysokým horám pokrytým (v zimě) sněhem a pak na západ. Tyto hory souvisejí s jižními horami Sie-mi-s'-kanu (Samarkandu).⁴²

Pak jsme dorazili k městu, kde jsme našli trávu a vodu, a dále minuli další město, jehož náčelník, muslim, nám vyšel vstříc a pohostil nás na místě jižně od města obědem a vínem. Na jeho rozkaz předváděli chlapci hry, tančili s meči a šplhali po tyčích. Poté jsme minuli ještě dvě města, půl dne cestovali horami a vyšli do údolí táhnoucího se od jihu k severu. Zde jsme přenocovali pod nádherným morušovníkem, který mohl svým stínem pokrýt sto lidí.

Dále jsme dorazili k dalšímu městu a viděli u cesty studnu více než sto stop hlubokou, kde měl jeden starý muslim vola, který otáčel vahadlem a čerpal vodu pro žíznlivé lidi. Císař Čingischán, když tudy procházel, tohoto muže viděl a nařídil, aby byl osvobozen od daní a povinností.

Osmnáctého dne jedenáctého měsíce (3. prosince) 1221 jsme po přechodu velké řeky dorazili na severní stranu velkého města Sie-mi-s'-kan.⁴³ Na předměstí nás uvítal *tchaj-š'* I-la kuo-kung,⁴⁴ hlavní důstojníci mongolského vojska, náčelníci muslimů atd., a když postavili velké množství stanů, odpocínuli jsme si tam.

40. Sumec; v Syrdarji dosahuje velkých rozměrů.

41. *Čang* = 10 čínských stop, asi 3 m.

42. Hladová step mezi Syrdarjou a Džizakem a pak hory Nuratau – průsmyk „Tamerlánova brána“ jihozápadně od Džizaku, jímž se vstupuje do údolí Zarafšanu.

43. Sie-mi-s'-kan – čínská transkripce tvaru „Semiskant“, jak Samarkand nazývali i nestoriáni a Clavijo (Cimesquinte). Velká řeka = Zarafšan. Samarkand dobyli Mongolové v roce 1220; jeho starší část (Afrasiab) leží severně od dnešního města.

44. *Tchaj-š'* – „velký učitel“, titul prvního rádce císaře; I-la je kitanské rodové jméno (Jelü), *kuo-kung* čestný titul. Míněn je Jelü A-chaj, kitanský šlechtic ve službách Čingischána, tehdy správce Samarkandu, který se dále objevuje i jako tlumočnick; nezaměňovat s Jelü Čchu-cchajem (viz kap. I, pozn. 6).

IV. Samarkand a audience u Čingischána (prosinec 1221 – leden 1223)

Zima v Samarkandu

Čung-lu (pobočník), který mistra opustil a spěchal uvědomit císaře, byl zde zadržen překážkami na cestě. Řekl mistrovi: „Na naší cestě, ve vzdálenosti asi tisíc *li*, je velká řeka (Amu). Dozvěděl jsem se, že vzbuřenci tam zničili plovoucí most i loď. Kromě toho jsme nyní v hluboké zimě. Myslím, že by bylo lepší vyčkat a vyrazit na jaře.“ Mistr souhlasil a po nějakém čase jsme vstoupili do města (Samarkandu) severovýchodní branou.

Samarkand je rozložen na březích kanálů. Protože v létě a na podzim nikdy neprší, přivedli lidé do města dvě řeky¹ a rozvedli vodu do všech ulic, takže ji může používat každý dům. Než byla svržena dynastie *suan-tuana* (sultána Chórezmu), mělo město Samarkand více než sto tisíc rodin, ale po obsazení zůstala jen čtvrtina. Většina polí a zahrad patří muslimům, ti však s nimi nesmějí volně nakládat. Jsou nuceni spravovat své majetky společně s Kitany (tj. Kara-Kitany), Číňany a lidmi z Che-si.² Čínští řemeslníci žijí všude. Uprostřed města je vyvýšené místo, asi sto stop vysoké, na němž byl vystavěn nový palác sultána.³ Dříve tu bydlel *tchaj-s'*, ale protože se tato část města stala kvůli četným lupičům nebezpečnou, přesídlil na severní stranu řeky. Mistr se svými žáky pak obsadil palác s prohlášením, že taoisté nemají strach. *Tchaj-s'* opatřil vše pro mistrovu obživu a jeho účta k němu den ode dne rostla. Viděli jsme tam pávy a velké slony,⁴ kteří přišli z Jin-tu (Indie), země ležící několik tisíc *li* na jihovýchod.

Mistr zůstal přes zimu v Samarkandu a pobočník s několika sty vojáky odjel prozkoumat cestu vpřed. Často nás navštěvovali Číňané, kteří se při-

1. Samarkand leží na ostrově tvořeném Zarafšánem a od něj odvedenými kanály (Dargom aj.); soustava zavlažovacích kanálů v údolí Sogdu je prastará a popisují ji už arabští geografové 10.–12. století.

2. Che-si („západně od Žluté řeky“) – čínský název tangutské říše Si-sia, zčásti podrobené Čingischánem roku 1218. Mongolové tedy nutili muslimy hospodařit společně s dosazenými cizinci.

3. Patrně citadela Samarkandu (Afrasiab); Bretschneider připouští, že údaj o pahorku „severně od řeky“ je nejasný. Palác, v němž mistr bydlel, zmiňuje ve svých básních i Jeli Čchu-cchaj.

cházel mistrovi poklonit. Byl mezi nimi i astronom, kterého se mistr zeptal na zatmění, k němuž došlo prvního dne pátého měsíce. Astronom řekl: „Na tomto místě (v Samarkandu) bylo mezi sedmou a devátou hodinou ranní nejsilnější, když bylo zakryto šest desetin slunce.“ Mistr pak poznamenal, že totéž zatmění pozoroval na řece Lu-tü a tam bylo právě v poledne úplné; ale když na své cestě na jihozápad dorazil k Ťin-šanu (Altaji), lidé mu řekli, že tam bylo zatmění nejsilnější v deset hodin ráno a bylo zakryto sedm desetin slunce. Totéž zatmění bylo tedy na různých místech viděno různě. Kchung Jing-ta⁵ ve svém komentáři k *Čchun-čchiou* (Letopisům jar a podzimů od Konfucia) říká: „Když se stane, že měsíc stojí proti slunci, máme zatmění; ale je pozorovatelné jen pro ty, kdo jsou přímo pod měsícem. Pro ty, kdo jsou od tohoto místa vzdáleni, se podoba zatmění mění s každým tisícem *li*. Vezme-li se například vějíř a podrží se před světlem, bude vidět místo zcela zakryté stínem; zatímco po stranách, kde je postupně více světla, se člověk po stupních vzdaluje od zastíněného místa.“

Koncem přestupného dvanáctého měsíce (počátkem února) 1222 se pobočník vrátil z průzkumu a řekl mistrovi: „Druhý princ⁶ vytáhl se svým vojskem a mosty byly opraveny. Poslal jsem do jeho tábora zprávu, že mistr se hodlá představit císaři. Princ řekl, že císař se nyní zdržuje jihovýchodně od Ta-süe-šanu,⁷ ale že cesta, kterou by mistr musel jít, je v délce asi sto *li* pokryta hlubokým sněhem. Proto princ mistra zve do svého tábora, aby tam vyčkal příhodné doby k odjezdu. Princ také nabídl, že mistrovi dá doprovod mongolských vojáků.“ Když Čung-lu skončil svou zprávu, mistr odpověděl (odmítaje nabídku): „Slyšel jsem, že země jižně od řeky (Amu) je zcela bez rostlinné potravy; a já jím jen rýži, mouku a zeleninu. Prosím, vyříd princ mou omluvu.“

V prvním měsíci (únor–březen) 1222 začaly kvést (stromy) *pa-lan*. Plod *pa-lan* připomíná malé broskve, sbírá se a jí na podzim. Chutná jako *chutcho* (vlašský ořech).⁸

4. Slony v Samarkandu zmiňují i perští autoři; chórezmsáh je používal v boji.

5. Kchung Jing-ta (574–648) – Konfuciov potomek, významný učenec a komentátor klasických knih.

6. Čagataj, druhý syn Čingischána.

7. Ta-süe-šan („Velká sněžná hora“) – Hindúkuš. Čingischán byl tehdy jižně od Hindúkuš, poblíž Kábulu, kde pronásledoval Džalál ad-Dína.

8. *Pa-lan* = persky *bádám*, mandle; mandloň (plod „jako malá broskev“) v Číně nerostla. Totéž slovo se objevuje u Jelü Čchu-cchaje jako název města Kandi-bádám („mandlové město“) ve Ferganě.

Druhého dne druhého měsíce (15. března), v době rovnodennosti, opadaly květy broskvoní. Astronom Fang Li-kung a jiní pozvali mistra na procházku za město na západ. Pobočník a několik důstojníků nás doprovázeli a přinesli s sebou víno. Den byl krásný a vzduch lahodný, květiny a stromy v plné svěžesti; všude jsme viděli jezírka, sady, terasy, věže a stany. Uléhali jsme do trávy a všichni jsme byli spolu velmi šťastni, rozmlouvající o vznešených věcech.

Patnáctý den druhého měsíce (28. března) byl svátkem (na počest Lao-c'a, zakladatele taoismu). Důstojníci mistra znovu prosili, aby se s nimi prošel na západ od města. Zahrady a háje tam na sebe nepřetržitě navazovaly v rozsahu více než sto *li*. Ani čínské zahrady se nemohou (se samarkandskými) srovnávat; ale zahrady v této zemi jsou velmi tiché, není v nich slyšet zpěv ptáků.⁹

Císařův výnos a cesta přes Železnou bránu

Na počátku třetího měsíce (v polovině dubna) přijel z císařova tábora A-li-sien¹⁰ s tímto výnosem: „Svatý muži, přišel jsi ze země, kde vychází slunce; při přechodu hor a plání ses setkal s velkými obtížemi; věru, dal sis velkou práci. Nyní se chystám k návratu, ale netrpělivě čekám, až mi vyložíš nauku *tao*. Neotálej se setkáním se mnou.“ Pobočník Čung-lu obdržel císařský rozkaz: „Pozvi ho, aby přišel. Splníš-li má přání, odměním tě.“ Císař dal také rozkaz Čen-chajovi: „Doprovázej a chraň mistra na cestě; pak zakusíš mou přízeň.“ Kromě toho obdržel rozkaz doprovodit mistra Železnou bránou *wan-chu* (velitel deseti tisíc) Po-lu-ti.¹¹

Mistr se A-li-sien vyptal na cestu; ten sdělil: „Odjel jsem z tohoto místa (Samarkandu) třináctého dne prvního měsíce (23. února) a po třech dnech cesty na jihovýchod jsem prošel Tchie-men-kuan (Železnou bránou); o pět dní později jsem přešel velkou řeku (Amu). Prvního dne druhého měsíce (14. března) jsem přešel vysokou zasněženou horu (Hindúkuš), kde byl sníh velmi hluboký. Zapíchl jsem bič a pronikl jsem jen do poloviny; i na ušlapané stez-

9. Rozsáhlé zahrady kolem Samarkandu obdivovali všichni cestovatelé včetně Clavija (1404) a novodobých návštěvníků.

10. Patrně týž A-li-sien, který mistra zval jménem Otčigina do Pekingu a pak ho doprovázel na západ (kap. II).

11. Po-lu-ti = Bo'orču (Boorču, Borču), jeden ze „čtyř hrdinů“ Čingischánových, velitel jeho tělesné stráže a nejstarší druh; Rašid ad-Dín ho nazývá Burgudži. *Wan-chu* („desetitísícník“, mongolsky *tü-men-ü nojan*) – velitel tümenu, sboru o deseti tisících mužů. Zřejmě střežil průsmyk Železné brány.

ce ležel sníh pět stop vysoko. Odtud jsem postupoval na jih a dorazil do císařova tábora.¹² Když jsem císaři oznámil váš příjezd, měl velkou radost. Nařídil mi několik dní odpočívat a pak se vrátit.“

Mistr se pak vydal na cestu patnáctého dne třetího měsíce (26. dubna) a zanechal zde tři ze svých žáků. Pět nebo šest vzal s sebou. Doprovázel ho Čung-lu a ostatní. Po čtyřech dnech cesty jsme minuli město T'ie-š'.¹³ Tam Po-lu-ti, který dříve obdržel rozkazy, doprovodil mistra Tchie-men-kuanem¹⁴ se stem mongolských a muslimských vojáků. Přešli jsme hory jihovýchodním směrem a shledali je velmi vysokými. Všude ležely rozházené masy skal. Doprovod sám táhl vozy a trvalo dva dny, než jsme se dostali na druhou stranu hor. Postupovali jsme podél řeky k jihu a naši vojáci vstoupili do hor na sever, aby pronásledovali lupiče. Po pěti dnech jsme se na lodi přeplavili přes malou řeku,¹⁵ jejíž břehy byly pokryty hustým lesem. Odtud jsme za sedm dní dorazili k velké řece a přepluli ji na lodi; jmenovala se A-mu mu-lien.¹⁶ Postupující na jihovýchod, zastavili jsme se večer u starobylého vodovodu, jehož břehy byly pokryty hustými porosty *lu-wej*.¹⁷ Velké z nich si uchovávají zelené listy po celou zimu. Dělalí jsme z nich hole a byly tak pevné, že se nezlomily, když jsme jimi v noci podpírali oje vozů. Malé ztrácejí listy a na jaře jim obrůstají znovu. Dále na jih v horách je velký druh bambusu s dření, který vojáci používají na kopí. Viděli jsme také ještěrky tři stopy dlouhé a tmavé barvy.

První audience (květen 1222)

Byli jsme nyní u devěťadvacátého dne třetího měsíce (10. května) a o šest dní později, pátého dne čtvrtého měsíce (16. května), jsme dorazili do císařova tá-

12. Čingischán byl tehdy jižně od Hindúkuše u Kábulu; léto 1222 strávil podle Rašída ad-Dína v rovině Parvân (Perwan) v Hindúkuši mezi Kábulem a údolím Anderábu, kde na jaře 1221 Džalál ad-Dín porazil mongolský sbor.

13. T'ie-š' = Keš, dnešní Šahrisabz („zelené město“) jižně od Samarkandu, později rodiště Tamerlána. Čínské prameny ho znají už od 7. století (Kie-šuang-na).

14. Tchie-men-kuan – Železná brána, proslulá soutěska (dnes Buzgala) asi 90 km jižně od Šahrisabzu na cestě k Termezu, u dnešního Derbentu v Uzbekistánu: skalní rozsedlina 2,5 km dlouhá, místy jen 5 kroků široká, „skalý barvy železa“ (Süan-cang, 7. stol.). V dřívějších dobách ji uzavírala okovaná vrata. Popisují ji Süan-cang, arabští geografové, Clavijo (1404) i ruská expedice 1875.

15. Řeka Šerabad, severní přítok Amudarji.

16. A-mu mu-lien = řeka Amu, tj. Amudarja (antický Oxus, arabský Džajhún).

17. *Lu-wej* = rákos; Bretschneider však soudí, že cestopisec viděl vysoké lodyhy rostliny *asa foetida* (čertovo lejno, *Ferula assa-foetida*), v těchto krajích velmi rozšířená a používané na ploty.

bora. Císař poslal mistrovi naproti jednoho ze svých vysokých důstojníků. Poté, co byl mistr ubytován, představil se císaři, který ho pozdravil a řekl: „Byl jsi zván jinými dvory (Tínů a Sungů), ale odmítl jsi. Nyní jsi přišel ke mně, když jsi překonal cestu deseti tisíc *li*. Jsem velmi potěšen.“ Mistr odpověděl: „Divoch z hor přišel navštívit císaře na rozkaz Vašeho Veličenstva; byla to vůle Nebe.“ Čingischán ho vyzval, aby se posadil, a nařídil předložit mu jídlo. Poté se zeptal: „Svatý muži, přišel jsi z velké dálky. Máš lék nesmrtelnosti?“ Mistr odpověděl: „Jsou prostředky k uchování života, ale žádné léky nesmrtelnosti.“ Čingischán ho pochválil za upřímnost a otevřenost. Na císařský rozkaz byly pro mistra postaveny dva stany východně od císařových stanů. Císař mu udělil titul *šen-sien* (nesmrtelný).¹⁸

Na počátku horkého období odešel mistr s císařem do zasněžených hor, aby tam strávil léto.¹⁹

Čtrnáctý den čtvrtého měsíce (25. května) 1222 byl stanoven k výkladu nauky *tao* (pravé nauky) císaři; ale právě když ten čas nadešel, přišla zpráva, že muslimští vzbouřenci v horách se chystají obnovit nepřátelství. Císař se rozhodl zaútočit na nepřítel osobně. Proto byl den mistrova výkladu odložen na první den desátého měsíce, který byl dnem příznivým. Mistr požádal o svolení vrátit se (do Samarkandu), ale císař řekl: „Nebudeš příliš unaven, abys cestu vykonal podruhé?“ Mistr odpověděl: „Je to jen dvacet dní cesty.“ Císař však namítl: „Není nikoho, kdo by tě doprovodil.“ Mistr odpověděl: „Je tu muž, Jang A-kou, který dostal rozkaz jít se mnou.“ Císař pak svolil a po třech dnech nařídil, aby Jang A-kou vzal tisíc jezdců a dovedl mistra zpět jinou cestou (než kterou přišel).²⁰

Návrat do Samarkandu jinou cestou

Na této cestě jsme přešli vysokou horu, v níž je Š'-men (Kamenná brána), a zdálky měly skály podobu svící. Přes tyto skály ležela obrovská deska jako most a pod ní byla dravá bystřina. Mnoho oslů našich vojáků se při přechodu

18. *Šen-sien* – „božský nesmrtelný“, nejvyšší taoistický titul; Čingischán mistra od té doby nazýval jen „nesmrtelný“. Slavná odpověď „jsou prostředky k uchování života, ale ne lék nesmrtelnosti“ se cituje ve všech dějinách mongolské říše.

19. Rovina Parván v Hindúkuši (viz pozn. 12). Čen-chaj zůstal s císařem.

20. Jang A-kou – patrně čínský důstojník v mongolských službách; při zpáteční cestě mistra doprovázel jako císařský vyslanec podél řeky Ču.

této bystřiny utopilo a na jejích březích leželo mnoho mrtvých těl. Tento průsmyk dobyla vojska krátce před naším průchodem.²¹

Cestou jsme viděli muže vracející se z války, kteří s sebou nesli velké množství korálů. Někteří z našich doprovázejících důstojníků koupili asi padesát korálových stromů za dva *i* stříbra,²² největší z nich přes stopu dlouhé; ale při cestě na koních je nebylo možné dovézt nerozbité.

Cestovali jsme ve dne a využívali i chladných nocí. Za pět nebo šest dní (není řečeno odkud) jsme dorazili do Sie-mi-s'-kanu, neboli jak město nazývají Ta-š' (Kara-Kitani), Che-čung-fu (město mezi řekami).²³ Důstojníci vyšli mistrovi vstříc a zavedli ho do jeho dřívějšího obydlí (v novém paláci), které leželo na severní straně řeky. Tato řeka (Zarafšán) pramení v zasněžených horách (východně od Samarkandu), proto je její voda velmi studená. Palác, v němž mistr žil, stál na pahorku asi sto stop vysokém. Zrcadlil se v jasné vodě řeky. V pátém měsíci (červen–červenec), v horkém období, mistr sedával u severního okna a těšil se z vánku, zatímco v noci spal na terase střechy;²⁴ a v šestém měsíci (červenec–srpen), nejteplejším období roku, se koupal v nádrži. Tak trávil mistr svůj čas na dalekém západě.

O Samarkandu a jeho lidech

Orná půda v Che-čungu (Samarkandu) se hodí pro všechny druhy obilí. Jen *čchiao-maj* (pohanka) a *ta-tou* (sója) tu nejsou. Ve čtvrtém měsíci (květnu) zraje pšenice; když je sklizena, lidé ji kupí na hromady. V šestém měsíci nám správce *tchaj-š'a*²⁵ daroval vodní melouny, které jsou v této zemi velmi vonné a sladké a obrovské velikosti. Takové vodní melouny v Číně nemáme. Když se v šestém měsíci vrátil druhý princ, požádal Čung-lu mistra o několik jeho melounů jako dar pro prince. Země je velmi bohatá na ovoce a zeleninu,

21. Kamenná brána (Š'-men) – místo nejisté; mistr v jedné básni klade Kamennou bránu jižně od Amudarji, zpáteční cesta tedy vedla přes Hindúkuš západněji, snad podobnou trasou jako Burnes roku 1832 (Bamján – Balch).

22. *I* – stará čínská váhová jednotka (asi 20 *liangů*, cca 750 g). Korály ze Středozemního moře byly v Asii ceněným zbožím.

23. Che-čung-fu („město mezi řekami“) – čínské označení Samarkandu podle jeho polohy mezi Amudarjou a Syrdarjou (Transoxanie, arabsky *Mávará an-nahr*, „co je za řekou“); Jelü Čchu-cchaj uvádí, že tak Samarkand nazývali Kara-Kitani.

24. Spaní na plochých střeších v horkém období je v Persii a Střední Asii dodnes běžné.

25. Správce (úředník) *tchaj-š'a* Jelü A-chaie, tehdejšího guvernéra Samarkandu.

chybí však *jü* (kolokázie) a kaštany. *Čchie* (lilky) tu mají podobu obrovských prstů a purpurovou barvu.

Muži i ženy si splétají vlasy. Čapky mužů zdálky připomínají kopce. Jsou zdobeny výšivkami a střapci. Takové čapky nosí všichni úředníci. Muži nižších tříd si ovijí hlavu kusem bílého *mo-s'*,²⁶ asi šest stop dlouhým. Ženy náčelníků a boháčů si zahalují hlavu kusem gázy, pět až šest stop dlouhým, černé nebo tmavočervené barvy. Někdy jsou na ní vyšity květiny a rostliny nebo jiné vzory. Vlasy nosí rozpuštěné. Někdy si pod ně (pod pokrývku hlavy?) dávají vycpávku. Ženy nižších tříd si nesplétají vlasy do copu na temeni. Zahalují si hlavu plátnem a jinou látkou, a tak se poněkud podobají našim (buddhistickým) jeptiškám. Co se týče oděvu, muži i ženy nosí jakousi košili z vlněné látky bílé barvy, která vypadá jako pytel, nahoře úzký, dole široký, s přišíitými rukávy. Zchudne-li muž, jeho žena si vezme jiného manžela. Odejde-li manžel na cestu a nevrátí-li se do tří měsíců, smí si žena vzít jiného muže. Je však mezi těmito lidmi jedna velmi podivná věc. Některé jejich ženy mají vousy a kníry.²⁷

Vozy, lodě a zemědělské nářadí v této zemi mají velmi odlišný vzhled od těch, které se používají v Číně. Jejich zbraně jsou z oceli. Většina nádob, které používají, je z mědi, najdou se však také nádoby z porcelánu jako v Číně. Nádoby na víno se dělají jen ze skla. Peníze, které používají v obchodě, jsou ze zlata, ale nemají otvor.²⁸ Po obou stranách jsou muslimská písmena.

Lidé jsou velmi silní a vysocí. Někdy nosí na zádech velmi těžká břemena bez vahadla.²⁹ Jsou tu muži sběhlí v knihách, kteří se zabývají výhradně psaním. Nazývají se *ta-s'-ma*.³⁰ V zimě se postí celý měsíc,³¹ během něhož každý den v noci představený zabije ovci k jídlu, když všichni sedí kolem se zkříženými nohama a jedí celou noc až do rána. Kromě toho mají šest půstů v jiných měsících.

26. *Mo-s'* = mušelín (jemná bavlněná tkanina, název podle města Mosul); tedy turban.

27. Totéž tvrdí i tínský vyslanec Wu-ku-sun o ženách v Persii; míněny snad ženy ve věku, nebo zvláštnost tehdy vzbudivší pozornost.

28. Čínské měděné mince mají uprostřed čtvercový otvor a navlékají se na šňůru; muslimské dináry (zlaté) a dirhamy (stříbrné) nikoli.

29. Číňané nosí břemena vždy na vahadle přes rameno.

30. *Ta-s'-ma* = persky *dáníšmand*, „učenec“; v *Jüan-š'* (psáno *ta-s'-man*) označuje vždy muslimské duchovní, muly.

31. Ramadán; protože muslimský rok je lunární, připadá do všech ročních období. Popis nočního hodování během půstu je přesný.

Mají vysoké stavby s trámy na vrcholu, vyčnívajícími kolem dokola asi deset stop, a na těchto trámech se zvedá prázdný pavilon ověšený štrápci.³² Každé ráno a večer tam představený vystoupí a klaní se k západu. Nazývají to *kao-tchien* (modlitba k nebi), neboť nevěří ani v buddhismus, ani v taoismus. Představený nahoře zpívá hlasitým tónem a muži a ženy, slyšíce jeho hlas, se na tomto místě shromáždí a modlí se dole. Stejný obyčej panuje v celé zemi. Kdo tyto obřady zanedbá, je popraven. Představený je oblečen jako ostatní, jen hlavu má ovinutou kusem bílého *mo-s'* (mušelínu).

Druhá cesta k císaři (září 1222)

V sedmém měsíci, když se právě objevil nový měsíc (8. srpna 1222), poslal mistr A-li-siena k císaři se zprávou, v níž se ptal na dobu výkladu nauky *tao*. Císařova odpověď, napsaná na téže zprávě, došla sedmého dne osmého měsíce (13. září).

Osmého dne téhož měsíce (14. září) jsme se vydali do císařova tábora. *Tchaj-s'* doprovázel mistra dvacet nebo třicet *li* a vrátil se. Dvanáctého (18. září) jsme minuli město *Ťie-s'* (Keš). Třináctého se k nám připojil doprovod tisíce pěších a tří set jezdců a vystoupili jsme do vysokých hor. Cesta, kterou jsme nyní šli, obcházela *Tchie-men-kuan* (Železnou bránu). Přešli jsme řeku s červenou vodou a postupovali soutěskou k jihovýchodu, kde byly skály několik *li* vysoké. Na úpatí hor je slaný pramen, jehož voda po vypaření ukládá bílou sůl. Vzali jsme jí s sebou velké množství. Dále na jihovýchod jsme vystoupili na horu tvořící rozvodí. Na západ jsme viděli vysoko položené údolí, které se zdálo být plné ledu, ale byla to sůl. Na vrcholu hory byla červená sůl vzhledu kamene, kterou mistr sám ochutnal.³³ Ve východních zemích (Číně, Mongolsku) se sůl nachází jen v nížinách, ale zde i v horách. Muslimové jedí koláče se solí. Když mají žízeň, pijí vodu, i v zimě.³⁴ Chudí muži prodávají vodu ve džbánech.

32. Mínavet s ochozem, z něhož muezzin před východem a po západu slunce zpěvavě svolává věřící k modlitbě.

33. Proslulé doly na růžovou kamennou sůl v horách jižně od Kaší (Baškurdské hory v Hisáru); výprava tedy tentokrát šla západněji, přes Hisár ke Kelifu na Amudarji, ne Železnou bránou. Cestopisec se zřejmě mýlí, když tvrdí, že opět došli k Železné bráně.

34. Číňané pijí vodu neradi; i v horku dávají přednost čaji.

Čtrnáctého dne osmého měsíce (20. září) jsme dorazili k jihozápadnímu úpatí Železné brány. Zde je východ ze soutěsky lemován strašnými skalami. Jedna vlevo se zřítila a řeka byla v délce jednoho *li* zavalena skalami.³⁵

Patnáctého (21. září) jsme dorazili k řece (opět Amu). Připomíná Žlutou řeku v Číně a teče severozápadním směrem. Přepľuli jsme ji na lodi a zastavili se na jižním břehu. Na západ je horská pevnost zvaná Tchuan-pa-la,³⁶ silné postavení. Cestou jsme potkali Čen-kuna, lékaře třetího prince (Ögedeje). Postupovali jsme (na lodi) proti proudu; ale po třiceti *li* byla voda příliš mělká, (vystoupili jsme na břeh a) cestující v noci, minuli jsme Pan-li,³⁷ velmi velké město, jehož obyvatelé se nedávno vzbouřili a uprchli. Slyšeli jsme štekot psů ve městě. Za úsvitu jsme posnídali a šli na východ více než dvacet *li* k řece tekoucí na sever, kterou bylo možno přebrodit na koni, a přenocovali na jejím východním břehu.

Dvaadvacátého dne osmého měsíce (28. září) přijel Čen-chaj mistrovi naproti a doprovodil ho do císařova tábora.³⁸ Po příjezdu se Čen-chaj mistra zeptal, zda si přeje být císaři představen hned, nebo si nejprve odpočinout. Mistr žádal, aby byl představen. Zde je třeba říci, že vyznavači *tao* (pravé nauky) při audienci nikdy nemuseli padat na kolena ani sklánět hlavu k zemi. Při vstupu do císařského stanu se jen uklonili a sepjali ruce (znamení úcty u čínských mnichů).

Mistr byl pak představen císaři, který nařídil, aby mu bylo předloženo *tung-lo*;³⁹ mistr však rozhodně odmítl je pít. Císař se ho zeptal, jak byl zásobován potravinami ve městě, kde žil (v Samarkandu); mistr vyjádřil spokojenost. Příštího dne poslal císař muže, aby mudrce pozval, ať s Jeho Veličenstvem denně obědvá. Mistr odpověděl: „Jsem divoch z hor; pěstuji pravou

35. Skalní řízení způsobená zemětřesením pozoroval v Hindúkuši i Burnes.

36. Tchuan-pa-la (*pa-la* = *balik*, město) – patrně pevnost Kerduán, která podle Rašida ad-Dína vzdorovala Mongolům celý měsíc; Jelü Čchu-cchaj ji zná jako „Čuan“ západně od Balchu. Výprava tudy nešla, jen o ní slyšela.

37. Pan-li = Balch, starověká Baktra, jedno z nejstarších měst Střední Asie (dnes v Afghánistánu); Čingischán je roku 1221 dobyl, obyvatele povraždil a při návratu roku 1222 dal vyhladit i ty, kdo se v troskách znovu usadili.

38. Čingischán tehdy už opustil Hindúkuš a tábořil někde severně od něj, tři dny cesty od Amudarji, tedy v dnešním severním Afghánistánu.

39. *Tung-lo* – kvašené kobyli mléko, kumys, hlavní nápoj Mongolů (Marco Polo: *kemiz*, Rubruk: *cos-mos*); mistr jako mnich nepil alkohol ani nejedl maso.

nauku (*tao*), a proto mám rád samotu.“ Císař mu pak dovolil žít, jak se mu líbí.

Sedmadvacátého dne osmého měsíce (3. října) se císař vydal na návrat k severu (a mistr ho doprovázel). Císař cestou často posílal mistrovi víno z hroznů, vodní melouny a jiné pokrmy.

Prvního dne devátého měsíce (6. října) 1222 jsme přešli řeku (Amu) po plovoucím mostě a postupovali k severu.

Výklad nauky tao

Patnáctého (20. října) nařídil Čingischán na mistrův návrh připravit stan k výkladu taoistické nauky. Výkladu byli přítomni Čen-chaj a Čung-lu. *Tchaj-š'* (rádce) A-chaj⁴⁰ překládal mistrova slova císaři do mongolštiny. Císař byl velmi povznesen a mudrcova řeč potěšila jeho srdce. Devatenáctého (24. října) byla jasná noc a císař mistra opět zavolal, aby pokračoval ve svém výkladu, s nímž byl velmi spokojen. Třiadvacátého byl mistr pozván znovu. Císař nařídil, aby jeho slova byla zapsána čínsky i mongolsky.⁴¹

Poté jsme následovali císaře na jeho pochodu k východu (zpět do Mongolska), a blíže se k velkému městu Sie-mi-s'-kan (Samarkandu), utábořili jsme se dvacet *li* západně od něj. Prvního dne desátého měsíce (5. listopadu) požádal mistr o svolení navštívit místo, kde dříve bydlel (palác na pahorku u Samarkandu), a císař svolil. Císařský tábor byl tehdy třicet *li* východně od Samarkandu. Šestého se mistr opět objevil před císařem spolu s rádcem A-chajem (který tlumočil). Čingischán se mistra zeptal: „Mají se okolostojící vzdálit?“ Ten odpověděl, že mohou zůstat, a vysvětlil císaři toto: „Divoch z hor se po mnoho let věnoval zkoumání *tao* a rád je v samotě. Kolem stanu Vašeho Veličenstva slyším hluk Vašich vojáků a nemohu udržet mysl v klidu; proto žádám Vaše Veličenstvo o svolení cestovat od nynějška sám, napřed nebo pozadu. Bude to pro divocha z hor velká laskavost.“ Císař souhlasil.

40. Jelü A-chaj – Kitan v Čingischánových službách, rádce (*tchaj-š'*) a znalec jazyků; s bratrem Tchuchuaem patřil k prvním, kdo přešli od Tinů k Čingischánovi.

41. Tento zápis se dochoval jako samostatný spis *Süan-feng čching-chuej-lu* („Zápis o setkání s Mistrem tajemného větru“) – jde o výklad o umírněnosti, zdrženlivosti a péči o život (žádný elixír, ale střídmost, klidná mysl a mírné vládnutí), jímž mistr Čingischána nabádal i k šetření lidu. Bretschneider ho nepřekládá.

V té době (v listopadu) začal poprvé padat déšť a tráva se opět zazelenala. V této zemi je v polovině jedenáctého měsíce (v prosinci) déšť a sních častější a svlažuje půdu. Mistr odešel do Samarkandu a rozdal zbytek svých zásob hladovějícím lidem, kterých bylo velmi mnoho.

Šestadvacátého dne jedenáctého měsíce (29. prosince) 1222 jsme se vydali na cestu. Třiadvacátého dne dvanáctého měsíce (25. ledna 1223) napadl sníh a nastal tak prudký mráz, že cestou zahynulo velké množství našich volů a koní. Postupující na východ, přešli jsme o tři dny později (28. ledna) Cho-čchan mu-lien (Syrdarju) a dorazili do císařova tábora (císař byl rovněž na zpáteční cestě). Řekli nám tam, že minulé noci se most přes řeku prolomil a byl stržen.

[Čingischán měl s mudrcem další rozhovory, které Bretschneider vynechává jako nezajímavé.]

V. Návrat do Číny (leden 1223 – leden 1224)

Rozloučení s Čingischánem

Prvního dne prvního měsíce (čínský nový rok, 2. února 1223) se mistr rozloučil. Přišli mu blahopřát vrchní velitel, osobní lékař a hlavní věstec.

Jedenáctého (12. února) jsme opět postupovali na východ. Sie-mi-s'-kan byl nyní za námi, ve vzdálenosti více než tisíc *li*. Jedenadvacátého (22. února) jsme šli jednu stanici na východ a dorazili do širokého údolí (roviny), dobře zavlažovaného a bohatého na travu,¹ kde jsme se na nějaký čas zdrželi, abychom zotavili unavené koně a voly. Saj-lan (Sajram) je odtud tři dny cesty na severovýchod.

Sedmého dne druhého měsíce (9. března) byl mistr přijat na audienci a řekl císaři: „Když divoch z hor opouštěl mořské pobřeží (Šan-tung), dal slovo, že se za tři roky vrátí. Je vskutku mým vroucím přáním spatřit v tomto třetím roce opět své rodné hory.“ Císař odpověděl: „Sám se vracím na východ. Nepůjdeš se mnou?“ Mistr řekl: „Vyložil jsem vše, co si Vaše Veličenstvo přálo slyšet; nemám už co říci. Bylo by pro mne lepší jít napřed.“ Naléhavě žádal, aby byl poslán domů; ale císař odmítl svolit a řekl: „Počkej trochu; za tři nebo pět dní přijedou moji synové; v tvé nauce jsou ještě některé body, které mi nejsou zcela jasné. Až všemu porozumím, nebudu bránit tvému návratu.“

Osmého lovil císař v horách na východě, a když střílel kance, spadl z koně. Raněný kanec se zastavil a císař byl v nebezpečí. [Bretschneider vynechává Čchang-čhunův rozhovor s Čingischánem o tom, že by v pokročilém věku měl zanechat loveckých radovánek.]

Čtyřicetého dne druhého měsíce se mistr znovu odvážil žádat o propuštění domů; ale císař řekl: „Počkej trochu. Musím promyslet dary, které ti

1. Patrně údolí řeky Čirčík, přítoku Syrdarji, poblíž Taškentu.

2. Čingischánovi bylo tehdy asi 62 let. Podle jiných pramenů mu mistr řekl, že pád z koně je varováním Nebe, a Čingischán odpověděl, že rada je dobrá, ale že Mongol se od dětství cvičí v lovu a nemůže jej hned opustit; lovu se pak prý zdržel dva měsíce.

dám na rozloučenou,“ a tak byl opět nucen zůstat. Ale sedmého dne třetího měsíce (8. dubna) obnovil svou žádost a císař mu daroval voly a koně. Mistr odmítl s tím, že mu postačí poštovní koně; a císař vydal výnos s císařskou pečetí, který osvobozoval všechny vyznavače nauky *tao* od daní.³ Nařídil A-li-sienovi, aby mistra doprovázel na cestě na východ, a jmenoval ho *süan-čchaj* (císařským vyslancem). Meng-ku-taj a Ko-la-pa-chaj byli jmenováni jeho pomocníky.

Desátého dne třetího měsíce (11. dubna) 1223 se mistr konečně s císařem rozloučil a my jsme vyrazili; všichni důstojníci, od *ta-la-chanů*⁴ až po nižší hodnosti, doprovázeli mistra více než dvacet *li*, nesouce s sebou víno a vzácné ovoce, a všichni byli dojati k slzám.

Sajram – Almalik – Sajramské jezero

Za tři dny jsme dorazili do Saj-lanu (Sajramu). V horách jižně od města jsou dvouhlaví hadi, dvě stopy dlouzí, které domorodci často vídají.⁵

Patnáctého (16. dubna) vyšli mistrovi žáci z města, aby obětovali u hrobu žáka, který tam (na cestě sem) zemřel. Mluvili jsme o tom, že bychom měli jeho tělesné pozůstatky vzít s sebou, ale mistr řekl: „Tělo, dočasně utvořené ze čtyř prvků, se rozpadá bez jakékoli ceny; ale duše má skutečné bytí, je svobodná a nelze ji uchopit.“ Pak jsme o tom už nemluvili a příštího dne jsme opět vyrazili (17. dubna).

Třidvacátého dne třetího měsíce (24. dubna) se k nám připojil císařský vyslanec A-kou, (který dostal rozkaz) doprovázet mistra na cestě po jižním břehu Čchuej mu-lien.⁶ O deset dní později jsme byli ve vzdálenosti více než sto *li* západně od A-li-ma (Almaliku) a přešli velkou řekou.⁷ Pátého dne čtvrt-

3. Tento výnos (jeho plné znění viz kapitola VII) měl dalekosáhlé důsledky: osvobodil taoistické mnichy od daní a robot a světil mistrovi správu všech „lidí, kteří opustili rodinu“ (mnichů) v Číně, čehož škola Čchüan-čen využila k obrovské expanzi, mimo jiné i na úkor buddhistů; spory s buddhisty vyústily za Chubilaje (1258, 1281) v pálení taoistických knih.

4. *Ta-la-chan* = *tarchan*, mongolský čestný titul udělovaný zasloužilým mužům; *tarchan* byl osvobozen od daní a měl volný přístup k chánovi.

5. Lidová představa o dvouhlavých hadech (i Levšin ji zaznamenal u Kirgizů) vznikla patrně podle hroznýšovce *Eryx*, jehož tupý ocas připomíná hlavu.

6. Čchuej mu-lien = řeka Ču (Čuj), která pramení v Ťan-šanu u jezera Issyk-kul a ztrácí se v poušti; výprava ji překročila patrně u Tokmaku.

7. Řeka Ili.

tého měsíce (5. května), když jsme dorazili do zahrady východně od města A-li-ma, požádal Čang *kung*, hlavní stavitel druhého prince,⁸ mistra, aby přešel řeku a vysvětlil několik chrámů na druhé straně; k této výpravě však nedošlo. [Bretschneider vynechává podrobnosti.]

Večer (toho dne, kdy jsme vyrazili z A-li-ma) jsme dorazili k úpatí Jin-šanu, přenocovali tam a příštího dne opět přešli oněch čtyřicet osm mostů a postupovali padesát *li* proti bystrině k Nebeskému jezeru.⁹

Odtud jsme šli severovýchodním směrem, přešli Jin-šan (tj. jeho výběžek) a po dvou dnech cesty jsme přišli na tutéž poštovní cestu, kterou jsme šli sem a která vede jižně od Ťin-šanu (Altaje) k velké řece.¹⁰ Pak jsme postupovali od jihu k severu a přešli na východní stranu Ťin-šanu.¹¹

Znovu v Čen-chajově osadě (červen 1223)

Osmadvacátého dne čtvrtého měsíce (28. května) hustě sněžilo a příštího dne byly všechny hory kolem bílé. Pak jsme šli severovýchodním směrem podél hor a za tři dny dosáhli přední strany hory A-pu-chan. Žáci (které tu Čchang-čchun zanechal v nově postaveném klášteře) a ostatní nám vyšli daleko naproti a zavedli mistra do kláštera Čchi-sia-kuan. Právě když mistr vystoupil z vozu, začalo pršet, načež se všichni velmi radovali a navzájem si blahopřáli: „V této zemi v létě jen velmi zřídka prší; déšť a hrom se objevují jen v horách na jihu a na severu; ale letos v létě je deště hojnost. Za nynější déšť vdčíme mistrově svatosti.“

Lidé této země v obyčejných letech zavlažují svá pole a zahrady náhony. V osmém měsíci (v září) zraje pšenice a pak už neprší. Když obilí zraje, škodí mu myši (nebo krysy); tyto myši jsou všechny bílé. V této zemi převládá chlad a ovoce dozrává pozdě v roce. V pátém měsíci (červnu) jsme na březích řeky našli v hloubce asi stopy pod zemí led asi stopu tlustý; a mistr každý den po obědě posílal své sluhy, aby mu ho kus přinesli.¹² Na jihu je vidět vysoké horské pásmo pokryté masami sněhu, který nikdy netaje ani v nejteplejším období roku.

8. Čagataj měl u Almaliku své letní sídlo už za otcova života; jeho čínský stavitel Čang zde tedy budoval chrámy (taoistické?), které chtěl dát mistrem vysvětlit.

9. Jezero Šajram, viz kap. III, pozn. 20 a 22.

10. Patrně řeka Bulgan.

11. Altaj přešli nejspíš průsmykem Ulán-daván.

V této zemi je mnoho pozoruhodných věcí. Kousek na západ od tohoto místa, na břehu jezera, je „větrný pahorek“, jehož vrchol tvoří bílý jíl na mnoha místech rozpukaný. Ve druhém a třetím měsíci (v březnu, dubnu) se tu zvedá vítr a skučí ve skalách a dutinách jižních hor. To je jen začátek; když vítr poprvé vyjde z větrného pahorku, je vidět četné víry jako beraní rohy; ale po nějaké době se tyto víry spojí v orkán, který zvedá písek, vrhá kameny, strhává střechy a vyvrací stromy.¹³ Na řece na jihovýchodě jsou tři nebo čtyři vodní mlýny; ale když voda dosáhne roviny, ubývá jí a nakonec zmizí. V horách je uhlí. Na východě jsou dva prameny, které se v zimě rozvodňují jako řeky nebo jezera; voda je pak pohlcena zemí, ale náhle se opět objeví a nese s sebou ryby a raky. Často voda zaplaví domy, ale na jaře postupně mizí.

Na severozápad od této země, ve vzdálenosti asi tisíc *li* a více, je země zvaná Tien-tien-čou, kde se nachází dobré železo, kde je hojnost veverek a kde se pěstuje pšenice.¹⁴ Žije tam velký počet Číňanů, kteří se zabývají výrobou různých druhů hedvábí a jiných látek.

Z kláštera (Čchi-sia-kuan) je vidět T'in-šan (Altaj), kde padá mnoho krup. V pátém a šestém měsíci je tam více než deset stop sněhu. Na severních svazích T'in-šanu jsou borovice asi sto stop vysoké.

Země je protkána pouštěmi. V této zemi roste *žou-cchung-žung*.¹⁵ Domorodci (Mongolové) nazývají tuto rostlinu *so-jen*. V jejich jazyce se voda nazývá *wu-su* a tráva *aj-pu-su*.¹⁶

Shromáždění lidé řekli mistrovi: „Tato zdejší země je ve stavu hlubokého barbarství. Od nejdávnějších dob lidé nikdy neslyšeli o pravé nauce. Měli

12. Věčně zmrzlá půda: oáza Čen-chajovy osady ležela na vysoké plošině (3500–6000 stop) mezi Altajem a Changajem, kde se led v zemi udržel i v červnu; to je hlavní opora pro hledání osady v povodí Dzavchanu.

13. Prudké jarní vichřice a písečné bouře Mongolska popisují všichni cestovatelé; Carpini: „u ordu jsme leželi na zemi sražení silou větru a pro množství prachu jsme nic neviděli.“ Pověst o větru vycházejícím z jeskyně, kterou marně zasypávali kameny, zaznamenali u Kirgizů a Tatarů v Džungarii ještě v 19. století.

14. Tien-tien-čou = Kemkemdzüt Rašída ad-Dína, země na horním Jeniseji (Kem), sousedící s Kirgizy; dnešní Tuva. Jüan-š' ji zná jako Tien-čou; místo tohoto jména (Kemkemčik) dosud existuje u ústí řeky Chemčik. Lesy horního Jeniseje jsou dodnes bohaté na sobolí a veverčí kožešiny. S touto oblastí se obvykle, ne však jednoznačně, ztotožňuje Chingintalas Marca Pola.

15. *Žou-cchung-žung* – čínská léčivá droga, cizopasná rostlina z čeledi zárazovitých (*Cistanche*, dříve řazena k *Orobancha/Phelipaea*), asi stopu dlouhá, dužnatá, sbíraná v mongolských pouštích a prodávaná nasolená v Pekingu; mongolské *so-jen/sojang* (*Cynomorium*) je příbuzná droga.

16. Správně: mongolsky *usu(n)* = voda, *ebesü(n)* (*öbösün*) = tráva.

jsme co dělat jen s kouzly horských skřítků a jiných zlých duchů; ale od té doby, co zde mistr založil klášter, byla zavedena bohoslužba. Prvního a patnáctého dne každého měsíce se lidé shromažďují a složili slib nezabýjet živé tvory. Jistě to byl účinek pravé nauky (*tao*); co jiného by mohlo způsobit tuto změnu? Zpočátku si zdejší taoisté museli mnoho stěžovat na zlobu špatných lidí a nebyli necháni v klidu. Byl tu lékař Luo Šeng, který se vždy snažil taoisty obtěžovat a škodit jim. Ale jednou, když jel kolem taoistického chrámu, spadl z koně a zlomil si nohu. Pak byl pohnut k lítosti, uznal, že byl potrestán za své hříchy, a prosil o odpuštění.“

Přes Gobi k čínské hranici

A-li-sien a ostatní řekli mistrovi: „Jižní cesta má mnoho písku a je velmi kamenitá; je tam málo trávy a vody. Naše cestovní společnost je početná; koně budou nesmírně unaveni a musíme se obávat mnoha zdržení na cestě.“ Mistr odpověděl: „Pak bude lepší vyrazit ve třech skupinách.“

Sedmého dne pátého měsíce (6. června) 1223 poslal šest svých žáků napřed a sám vyrazil se šesti žáky čtrnáctého (13. června). Nejváženější lidé místa ho doprovázeli dvacet *li*; pak sesedli z koní, poklonili se před mistrem a ronili slzy. Mistr pobídl koně a rychle odjel. Osmnáctého vyrazilo zbývajících pět žáků.

Postupuje na východ, přešel mistr šestnáctého (15. června) vysokou horu pokrytou sněhem.¹⁷ Byla velká zima. Poštovní koně byli vyměněni u stanu.

Sedmnáctého mistr nic nejedl; jen čas od času pil rýžovou vodu. Postupujeme na jihovýchod, přešli jsme velkou písečnou rovinu, kde jsme našli trávu a stromy zamořené komáry. Přenocovali jsme na východním břehu řeky. Dále cestoval mistr čas od času ve svém voze. Žáci se ho ptali, jakou nemocí trpí; on odpověděl: „Mé nemoci lékaři nemohou rozumět; je to očista s pomocí svatých mužů a mudrců. Nemohu se uzdravit náhle; ale vy nemusíte mít starost.“ Žáci byli zarmoucení a nerozuměli jeho slovům. Pak měl jeden z nich sen, v němž mu duch řekl: „Nelekejte se mistrovy nemoci. Po příjezdu do Číny se opět uzdraví.“ Postupovali jsme písčitou cestou více než 300 *li*; vody a

17. Patrně výběžek Changaje. Mistr se vracel do Číny přímoou cestou přes Gobi jihovýchodním směrem k dnešnímu Chöchochu (Hohhot, čínsky Kuej-chua-čcheng), tedy zhruba trasou dnešní karavanní cesty z Ulijasutaje.

trávy bylo velmi málo. Cestovali jsme bez přerušení; ani v noci naši koně neodpočívali. Konečně jsme po dvou dnech vyšli z písku a byli jsme pak blízko severní hranice Sia (tangutské říše). Zde byly chýše a stany častější a měli jsme méně obtíží se získáváním koní. Žáci, kteří cestovali za námi, nás zde dostihli.¹⁸

Jedenadvacátého dne šestého měsíce (19. července) 1223 jsme se zastavili v Jü-jang-kuanu.¹⁹ Mistr se stále zdržoval jídla. Příštího dne jsme prošli celní závorou a dorazili padesát *li* na východ od ní do Feng-čou,²⁰ kde mistrovi vyšli naproti první úředníci místa; mistr začal opět jíst, jak byl zvyklý.

Bylo to na konci léta a mistr měl ve zvyku sedávat u severního okna domu, v němž bydlel. Na žádost pána domu napsal několik veršů na hedvábný papír.

Süan-te a slavnost za mrtvé

Prvního dne sedmého měsíce (29. července) jsme opět vyrazili a po třech dnech dorazili do Sia-šuej.²¹ Příštího dne jsme odjeli a devátého (6. srpna) dorazili do Jün-čungu,²² kde mistr strávil více než dvacet dní. Vojenský velitel Süan-te²³ poslal do Jün-čungu rychlého posla s dopisem pro mistra a nabídkou vozu a koní.

Na počátku osmého měsíce (koncem srpna) jsme vyrazili a, postupující na východ, dorazili do Jang-che, minuli Po-teng, Tchien-čcheng, Chuaj-an a přešli řeku Chun-che.²⁴ Velitel vyšel mistrovi naproti daleko za město (Süan-te) a ubytoval ho v klášteře Čchao-jüan-kuan. Taoisté přijali mistra s velkou

18. Severní hranice tangutské říše Si-sia tehdy sahala až k ohbí Žluté řeky (Ordos); výprava vyšla z Gobi u pohoří Jin-šan (zde skutečně Jin-šan, ne Tan-šan).

19. Jü-jang-kuan – průsmyk severně od Chöch chotu přes pohoří Jin-šan (Ta-čching-šan).

20. Feng-čou – staré město u dnešního Chöch chotu (Hohhot) ve Vnitřním Mongolsku, tehdy pohraniční pevnost Ťinů.

21. Sia-šuej – vojenské místo pojmenované po jezeru na hranici Číny a Mongolska, patrně jezero Taj-chaj u dnešního Liang-čchengu.

22. Jün-čung – starý název města Ta-tchung v severním Šan-si, odkud vyrazil na západ i Jelü Čchu-cchaj.

23. Süan-te – dnešní Süan-chua v Che-peji, jihovýchodně od Kalganu; sídlo mongolského velitele severní Číny.

24. Obchodní cesta z Ta-tchungu do Süan-chua, existující dodnes: Jang-che (dnes Jang-kaio), Tchien-čcheng (Tchien-čen), Chuaj-an; Chun-che je zde řeka Jang-che, která protéká Süan-chua a po soutoku se Šan-kan-che míjí Peking asi 15 km západně (dnes Jung-ting-che).

úctou a vyprávěli mu, že minulou zimu někteří z nich viděli Čao Ťiou-kua (žáka, který zemřel v Sajramu) vstupovat do kláštera a vést koně za uzdu. Všichni mu vyšli naproti, ale on náhle zmizel. Byl spatřen také na jiných místech.

Knížata, hodnostáři, velitelé a jiní úředníci v severní Číně posílali mistrovi dopisy s pozváním k návštěvě. Tato pozvání přicházela jedno za druhým jako paprsky otáčejícího se kola; ale mistr odpovídal, že lituje, že se nemůže rozdělit na několik těl, aby vyhověl přáním všech.

Podle slibu složeného v době, kdy Čchang-čchun procházel bojištěm u Je-chu-lingu pokrytým bílými lidskými kostmi, konali patnáctého (10. září) Čchang-čchunovi žáci v Te-singu v klášteře Lung-jang-kuan obřad, aby pomohli opuštěným duším přejít (na onen svět).²⁵ Po obřadu přijel důstojník od císaře (Čingischána), aby se poptal na mistrovu cestu, zdraví atd. Čchang-čchun strávil zimu v Lung-jang-kuanu.

Návrat do Pekingu po třech letech (leden 1224)

Správce Jen-ťingu (dnešního Pekingu) a další úředníci z tohoto města poslali rychlého posla s dopisem pro mistra, aby ho pozvali k pobytu v klášteře Tatchien-čchang-kuan, s čímž souhlasil. V Nan-kchou²⁶ v klášteře Šen-jou-kuan se s ním setkali taoisté z Jen-ťingu. Příštího dne se ze všech stran shromáždili ctihodní starci, muži i ženy a doprovázeli mistra s vonnými květinami, když vstupoval do Jen-ťingu, a lidé, kteří se mu klaněli, zatarasili cestu.

Když se mistr vydával na západ, přátelé chtěli vědět, kdy se vrátí, a on odpověděl: „Za tři roky – za tři roky.“ A vskutku se jeho proroctví splnilo, neboť sedmého dne prvního měsíce (28. ledna) 1224 dorazil do kláštera Tchien-čchang-kuan.²⁷

25. Taoistický obřad *tiao* za spásu duší zemřelých (zde padlých v bitvě u Je-chu-lingu roku 1211); mistr ho slíbil, když procházel bojištěm (kap. II).

26. Nan-kchou – městečko u jižního východu průsmyku Ťü-jung, asi 50 km severozápadně od Pekingu.

27. Mistr vyrazil z kláštera Lung-jang-kuan osmého dne prvního měsíce 1221; do Pekingu se vrátil sedmého dne prvního měsíce 1224 – tedy přesně po třech letech, jak slíbil.

VI. Epilog: poslední léta a smrt mistra (1224–1228)

[Bretschneider zde přerušuje překlad: „Když jsem ctihodného cestovatele přivedl z dlouhé a strastiplné cesty zpět na rodnou půdu, končím vyprávění o jeho dobrodružstvích. Si-jou-ti pokračuje v Čchang-čchunově životopise až do jeho smrti; další události jeho života však mají malý zájem a nesouvisejí s mým programem.“ Uvádí jen následující shrnutí. Právě tyto pasáže – včetně básní, elegií a zázraků při mistrově „nanebevstoupení“ – tvoří značnou část čínského originálu.]

Mistr zůstal v Pekingu. Na rozkaz Čingischána mu byl přidělen pozemek zahrad severního paláce Ťinů, aby tam zřídil taoistický klášter. Tento klášter byl postaven na ostrově Čchiung-chua a lidem bylo zakázáno sbírat v parku na ostrově palivo a lovit ryby v jezeře.¹ Mistr, který tam žil, někdy vycházel na vrchol pahorku na ostrově a těšil se z nádherného výhledu na okolní zahrady.

Dále ve vyprávění čteme: „Třiadvacátého dne šestého měsíce (8. července) 1227 bylo mistrovi oznámeno, že se vlivem prudkého deště zřítíla jižní hráz jezera a že voda vtrhla do východního jezera, takže to bylo slyšet na vzdálenost několika li. Poté zmizely všechny ryby a želvy a jezero vyschlo.“² Čchang-čchun to považoval za znamení své smrti, a skutečně zemřel devátého dne sedmého měsíce (23. července) 1227.³

Příštího roku postavili jeho žáci s pomocí velkého množství jiných taoistů, kteří přišli z různých částí Číny, pro mudrcovy tělesné pozůstatky klášter, jehož budovy byly dokončeny za čtyřicet dní. K obřadu přenesení a pohřbení těla byl stanoven devátý den sedmého měsíce (10. srpna) 1228. Během šestého

1. Ostrov Čchiung-chua („Nefritových květů“) s jezerem existuje dodnes: je to ostrov s Bílou pagodou v parku Pej-chaj v Pekingu. Za Ťinů ležely tyto zahrady severně od tehdejšího hlavního města, dnes jsou uvnitř císařského města. Klášter Tchien-čchang-kuan (později Čchang-čchun-kung) stál západně od města.

2. Pekingské podnebí se nezměnilo: v červenci a srpnu jsou deště tak vydatné, že je přerušeno spojení a velká část města bývá zaplavena.

3. Čingischán zemřel téhož léta při tažení proti Tangutům, podle Jüan-š' rovněž v sedmém měsíci, osm dní po onemocnění; západní literatura obvykle uvádí 18. srpna 1227 (přepočty se rozcházejí).

měsíce (července) nepřetržitě hustě přšelo.⁴ Lidé se báli, že obřadu bude bráněno; ale prvního dne sedmého měsíce (2. srpna) se nebe náhle vyjasnilo a všichni byli velmi potěšeni. Když byla rakev otevřena, byl mistrův vzhled stejný, jaký měl zaživa. Po tři dny přicházeli lidé zblízka i zdaleka, knížata, úředníci a jiní, více než deset tisíc. Všichni byli tímto zázrakem ohromeni a přikládali si ruce k čelu. Pohřební obřady trvaly tři dny.

Osmého dne sedmého měsíce (9. srpna) v osm hodin ráno přeletěli od jihozápadu nejprve černí jeřábi a po nich následovali bílí jeřábi.⁵ Lidé na ně hleděli s úžasem. Devátého o půlnoci se konal poslední pohřební obřad, po němž byly mistrovy tělesné pozůstatky (doslova „svlečená schránka nesmrtelné části člověka“) pohřbeny v klášteře. Tento klášter dostal jméno Paj-jün-kuan (Klášter Bílých oblaků).⁶

Dodatek: jména z přílohy cestopisu

[Čínský text končí dodatkem (fu-lu), který obsahuje Čingischánovy listiny ve prospěch mistra a taoistů a pozvání pekingských úřadů (obojí přeloženo v kapitole VII) a seznam „žáků, kteří doprovázeli mistra na cestě“ (š'-sing men-žen) – osmnáct jmen, mezi nimi Li Č'-čchang (autor cestopisu), Jin Č'-pching (pozdější patriarcha školy), Sung Te-fang, Wang Č'-ming, Sun Č'-tien, Čang Č'-su, Tü Č'-jüan, Čeng Č'-siou, Meng Č'-wen, Che Č'-čching, Pchan Te-čchung a další – a nakonec jména čtyř průvodců, kteří mistra na císařský rozkaz chránili (vyslanec A-li-sien, vyslanec Liou Čung-lu ad.). Bretschneider tuto přílohu nepřekládá.]

4. Rok po smrti bylo tělo přeneseno do nově vystavěné pohřební síně; „neporušené tělo“ je v taoistické (i buddhistické) tradici znamením svatosti.

5. Jeřábi jsou v taoismu ptáky svatých a nesmrtelných; na jeřábích se dokonali taoisté vznášejí k nebi. Bílý jeřáb (*Grus japonensis*, jeřáb mandžuský) je velký sněhobílý pták s černým krkem a letkami. Právě těmto zázrakům věnuje čínský text několik stran básní a elegií.

6. Paj-jün-kuan existuje dodnes u západní hradby Pekingu (u brány Si-pien-men) a je hlavním klášteřem taoismu v Číně a sídlem Čínské taoistické asociace. V hlavní síni odpočívají mistrovy ostatky pod jeho sochou, v dalších síních jsou sochy jeho žáků a osmnácti společníků cesty. Devatenáctého dne prvního měsíce, v den mistrových narozenin, se v klášteře koná velká lidová slavnost.

VII. Dodatek: Čingischánovy listiny ve prospěch mistra

[Tato kapitola není u Bretschneidera. Je přeložena přímo z dodatku (fu-lu) čínského textu, jak je otištěn v použitém dřevořezovém vydání. Dodatek obsahuje čtyři císařské dokumenty a tři pozvání pekingských úřadů. Císařské listiny 2–4 jsou psány zvláštní „úřední mongolskou čínštinou“ – doslovným překladem z mongolštiny, s hovorovými částicemi a mongolským slovosledem – která ostře kontrastuje s klasickým stylem prvního dopisu; překlad se to snaží zachovat.]

1. Císařský list (čao-šu) – druhé pozvání, podzim 1220

Císař Čingis nařizuje pravému člověku, mistru Čchiou. Prošel jsem si vše, co jsi předložil o tom, že přicházíš na mé pozvání, a plně jsem to pochopil. Mistrova cesta převyšuje tři učitele,¹ jeho ctnost je vážena na všech stranách. Nařídil jsem svému služebníkov, aby nesl temné a světle červené hedvábí a poštovními koňmi spěchal tě navštívit u zeleňého moře. Čas se sešel s přáním, Nebe se člověku nevzepřelo. Dva dvory tě opakovaně zvaly a nešel jsi;² jediný posel tě pozval a ty ses ochotně zvedl. Říkám si, že to Nebe mi otevřelo cestu. Proto ses odevzdal a neodmítl vystavit se větru a mrazu, dobrovolně ses vydal přes písčité pustiny. Tvůj list mi došel; jak vypovědět mou radost a útěchu? Věci vojenské a státní nejsou to, co od tebe očekávám;³ srdce oddané cestě a ctnosti je vsuktu hodno úcty. Protože ona tlupa byla nepokor-

1. „Tři učitelé“ (*san-c'*) – nejspíše mistrovi tři spolužáci, o nichž sám v odpovědi Čingischánovi píše: „Byli jsme čtyři, kdo jsme byli zároveň vysvěceni; tři dosáhli svatosti“ (Ma Jü, Tchan Čchu-tuan, Liou Čchu-süan) – císař mu tedy zdvořile odporuje. Někteří vykládají i jako „tři velcí učitelé“ (Konfucius, Lao-c', Buddha). Tento list je Čingischánova odpověď na mistrův dopis z jara 1220 (kap. I); mistr ho obdržel v zimě 1220 v Te-singu (kap. II).

2. *Jüan-sün* – temně černé a světle červené hedvábí, tradiční obřadní dar, jímž čínští panovníci zvali mudrce a poustevníky do svých služeb (podle kanonické Knihy obřadů). „Zelené moře“ = pobřeží Šan-tungu, mistrovo bydliště.

3. Tínové a Sungové; viz kap. I.

ná, tasil jsem zbraň a rozvinul vojska na hranicích; upevňuji, co je třeba: kdo přijde, poddá se, kdo odejde, obrátí se zády – vedu je skutečnou silou. Po dlouhém klidu je to tedy krátká námaha a doufám, že skončím, jakmile bude dílo dokonáno. Tak jsem znovu pozvedl svou moc a ctnost a nakrátko zastavil vůz na cestě. Znovu myslím na to, že tvůj oblačný vůz už vyrazil z Pcheng-laje a tvé jeřábí spřežení může doputovat až do Indie.⁶ Bódhidharma odešel na východ a předal nauku pečeti srdce; Lao-c' odešel na západ, obrátil (barbary) a dovršil tao.⁷ Ač jsou řeky a cesty široké, hledím na tvou stoličku a hůl,⁸ jako by nebyly daleko. Tímto odpovídám na tvůj list, aby byl zřejmý můj úmysl. V podzimním horku, mistře, buď zdrav a v pokoji. Více nepíšu.

2. Svatý rozkaz (šeng-č') o osvobození od daní – duben 1223

Svatý rozkaz císaře Čingise, sdělovaný úředníkům na všech místech: Lidé v kláštorech a obydlích, jaké kde má nesmrtelný Čchiou pro své cvičení,⁹ jsou ti, kdo den co den recitují posvátné texty, oznamují Nebi a přejí císaři dlouhý věk deseti tisíc krát deseti tisíc let. Všechny daní a robotních povinností,¹⁰ velkých i malých, které by na ně připadaly, je

4. Mistr v dopise psal, že „veřejné a válečné záležitosti nejsou v mé moci“, Čingischán ho ujišťuje, že od něj čeká výklad o tao a ctnosti, nikoli politické rady.

5. Chórezmská říše: roku 1218 dal místodržitel Otrarů povraždit Čingischánovu obchodní karavanu a vyslance, což se stalo záminkou západního tažení (1219–1224). Listina je psána z tažení, „na cestě“.

6. Pcheng-laj – bájný ostrov nesmrtelných u pobřeží Šan-tungu; „oblačný vůz“ a „jeřábí spřežení“ jsou taoistické obrazy pro cestu nesmrtelného. Tchien-ču = Indie; Čingischán tehdy skutečně tábořil u indických hranic.

7. Dva vzory „učitele putujícího do ciziny“: Bódhidharma, indický patriarcha, který v 6. století přinesl do Číny čchanový (zenový) buddhismus a „předal učení přímo z mysli do mysli“; a Lao-c', který podle taoistické legendy odešel na západ za průsmyk a tam „obrátil barbary“ (*čhua-chu*) – tj. založil buddhismus. Znak před „a dovršil tao“ je v tisku nečitelný (patrně *chu*, „barbaři“). Pisatel, zjevně Čiňan (nejspíš Jelü Čchu-cchaj), tak lichotivě přirovnává mistrovi cestu na západ k Lao-c'ově.

8. „Stolička a hůl“ (*ti-čang*) – uctivé označení starce; podle obřadních knih dostával stařec nad sedmdesát let od panovníka opěrnou stoličku a hůl.

9. „Nesmrtelný Čchiou“ (*Čchiou šen-sien*) – titul, který Čingischán mistrovi udělil při první audienci (kap. IV). „Cvičení“ (*siou-sing*) = taoistická praxe, kultivace.

10. *Čhaj-fa šuej-fu* – mongolské „daně a povinnosti“: *čhaj-fa* (mong. *alba*) byly robotní a naturální povinnosti vůči státu (poskytování koní, ubytování, práce), *šuej-fu* daně z půdy a majetku. Osvobození od obojího bylo výsadou, kterou Mongolové udělovali duchovním všech náboženství (buddhistům, muslimům, křesťanům) výměnou za modlitby za chána; tento edikt je jedním z nejstarších dochovaných dokladů této politiky.

všechny zprostěte. Podle toho ať jsou žáci nesmrtelného Čchioua, kteří opustili rodinu,¹¹ i kláštery a obydlí na všech místech osvobozeni od daní a povinností. Kdo se kromě nich lstivě vydává za mnicha, aby se vyhnul daním a povinnostem, budiž oznámen úřadům a potrestán; tak ať rozhodne ten, kdo věc posuzuje. Jakmile toto dojde, ať je tak učiněno; nesmí být porušeno ani zaměněno. Je nutno vydat tuto listinu k užívání.

Tato listina se předává do rukou žáků nesmrtelného, aby ji uchovávali.

K provedení: mniši, kteří jsou žáky nesmrtelného, a ti, kdo přísně spravují kláštery, jsou všichni osvobozeni od daní a povinností. Tak se schvaluje.

Rok kuej-wej, rok ovce,¹² třetí měsíc, dne (opatřeno) císařskou pečeti.

3. Ústní rozkaz předaný vyslancem A-li-sienem – 19. října 1223

Vyslanec A-li-sien osobně přijal svatý rozkaz císaře Čingise:

Nesmrtelný Čchiou, veřejné záležitosti, které jsi mi oznámil, jsou správné, velmi dobré. Už dříve jsem ti dal svatý rozkaz v písemné podobě, kterým ti nařizuji, abys spravoval všechny dobré lidi v Podnebesí, kteří opustili rodinu.¹³ Dobré i špatné, nesmrtelný Čchiou, vyřizuj sám podle svého uvážení; jen ty to rozeznáš. Jakmile toto dojde, ať je tak učiněno.

Rok kuej-wej, devátý měsíc, dvacátý čtvrtý den.

11. „Opustit rodinu“ (čchu-tia) = stát se mnichem; „lidé, kteří opustili rodinu“ = mniši a mnišky.

12. Kuej-wej = 1223; „rok ovce“ je mongolské zvířecí označení téhož roku – v mongolských listinách se používalo obojí. Třetí měsíc = duben 1223; podle cestopisu (kap. V) vydal císař tento výnos „s císařskou pečeti“ sedmého dne třetího měsíce (8. dubna 1223) při mistrově loučení.

13. To je klíčová věta: Čingischán tu potvrzuje, že mistrovi svěřil správu všech mnichů v Podnebesí – nejen taoistů. Škola Čchüan-čen si to vyložila jako nadřazenost nad buddhisty, obsazovala buddhistické kláštery a nutila mnichy k přestupu; z toho vzešly slavné buddhisticko-taoistické disputace u dvora (1255, 1258, 1281), které taoisté prohráli, a Chubilaj nechal pálit taoistické spisy. Datum: 24. den 9. měsíce kuej-wej = 19. října 1223.

4. Ústní vzkaz předaný vyslancem a vrchním maršálem Ťia Čchangem – 8. prosince 1223

Vyslanec a vrchní maršál Ťia Čchang¹⁴ předal svatý rozkaz císaře Čingise:

Nesmrtelný Čchiou, na jaře ses vydal na cestu a odloučil ses ode mne až do letních dnů; na cestě bylo horko a těžko. Dostával jsi cestou dobré poštovní koně k jízdě? Měl jsi po cestě dost jídla a pití? Když jsi přišel do Süan-te a na jiná místa, starali se o tebe úředníci dobře? Získal jsi tam dole prostý lid? Je tvé tělo zdravé a tvé srdce v pokoji? Já tady na tebe, nesmrtelný, stále myslím. Já jsem na tebe nezapomněl; ty nezapomínej na mne.¹⁵

Rok kuej-wej, jedenáctý měsíc, patnáctý den.

5. Tři pozvání pekingských úřadů

[Dodatek uzavírají tři zdvořilostní listy v klasické čínštině, v nichž nejvyšší úředníci mongolské správy Pekingů zvou mistra, aby se natrvalo usadil v klášteře Tchien-čchang-kuan a přijal jeho vedení. První, datovaný osmým měsícem roku kuej-wej (září 1223), podepisuje „pan Š'-mo z pekingského Sekretariátu“ – Š'-mo Sien-te-pu, kitanský místodržitel Pekingů; argumentuje tím, že Peking je „kořenem všech čínských krajů, podle něhož se řídí blížící i vzdálení“, a že kdo chce „položít základ k přijímání lidí, nemá lepší místo než sídlo nejvyšší dobroty“. Druhý, z téhož měsíce, podepisuje „pacifikační komisař a cenzor Wang“ (Wang Ťi); píše, že Tchien-čchang-kuan je „purpurové sídlo mezi lidmi“ a že jen mistr může být jeho pánem. Třetí, z osmého měsíce roku ping-sü (září 1226), podepisuje opět Š'-mo; prosí, aby mistr neopouštěl Peking „pro hluboké hory a pusté rokle“, ale „navěky zůstal pánem Velké nejzazší (Tchaj-ti) a Mo-chua“¹⁶ – tj. setrval v klášteře, kde pak roku 1227 zemřel.]

14. Ťia Čchang – čínský důstojník v mongolských službách, nositel titulu *tu-čüan-šua* (vrchní maršál) a *süan-čhaj* (císařský vyslanec). Datum: 15. den 11. měsíce = 8. prosince 1223; mistr tehdy zimoval v Lung-jang-kuanu u Te-singu (kap. V).

15. Nejosobnější z Čingischánových dochovaných textů: doslovný přepis ústního vzkazu v mongolské větě stavbě („ty nezapomínej na mne“ – *ni siou wang-liao wo če*). Otázka „získal jsi tam dole prostý lid?“ naráží na mistrovo přijetí v Süan-te a v Pekingů, kde lidé „zatarasili cestu“ (kap. V).

16. Tchaj-ti („Velká nejzazší“) je jméno síně, resp. staršího názvu kláštera Tchien-čchang-kuan („bývalý palác Tchaj-ti“, jak píše první list); Mo-chua (Mo-che?) je patrně jméno jeho druhé části – tj. „zůstat pánem obou pekingských klášterů“.

STARÉ TEXTY

Li Č'-čchang: Cesta mistra Čchang-čchuna na západ
Čchang-čchun čen-žen si-jou-ti (1228)

Český překlad s vysvětlivkami a mapou cesty podle anglického překladu Emila Bretschneidera (*Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources*, Londýn 1888). Předloha je volným dílem.

Překlad, vysvětlivky a mapu vytvořila umělá inteligence; text neprošel odbornou redakcí.

Obálka: Čingischán, portrét z alba jüanských císařů, konec 13. století (Národní palácové muzeum, Tchaj-pej). Podklad mapy: Natural Earth.

Vydáno v projektu Staré texty, digitální knihovně českých překladů cestopisů, pamětí a dobových svědectví z veřejné domény. Aktuální verze a další svazky zdarma na www.stare-texty.cz.

Text lze volně šířit v nezměněné podobě s uvedením zdroje.

Verze 1.0 · září 2026